

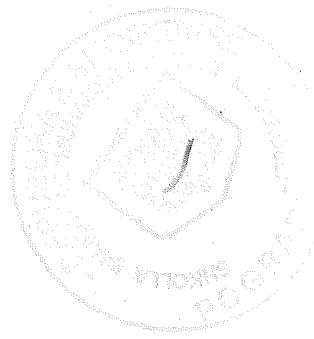
Jeronim De Ra

Köngé
e
Milosac

“Visare Shqiptare”

Jeronim De Rada
“Këngët e Milosaos”

298

*Në përkujtim
të 100 vjetorit të
Jeronim De Radës*

Jeronim De Rada

KËNGËT
E
MILOSAOS

*Paraqitur dhe përshtatur
në gjuhën e sotme nga:
Prof. DHIMITËR SHUTERIQI*

“Visare Shqiptare”

Jeronim De Rada
Këngët e Milosaos

Përgatiti për botim
L&M
Gëzhilli

Arti Grafik
Kleida Maluka

© Argeta - LMG, Tiranë 2002

CIP. Katalogimi ne botim. B.K. Tiranë

De Rada, Jeronim
Këngët e Milosaos : poemë / Jeronim De Rada ; përsht. Dh. Shuteriqi
përg. për bot. L&M Gëzhilli. -Tiranë:

Argeta - LMG, 2002

134 f, 21 cm

ISBN 99927-43-57-3

821.18-1

PARATHËNIE

Poema e parë e botuar e De Radës shqip dhe vepra më e njohur e më e çmuar e tij, "Milosao", doli nga shtypi gjatë muajit gusht 1836, plot 140 vjet të shkuara. Autori e kishte përfunduar që në tetor 1834, kur i ka shkruar parathënien.

Këto kohët e fundit, në Arkivin Qëndror të Shtetit, kishin zbuluar një version të parë, në mos i pari i veprës, me 20 këngë, një pjes të të cilave i gjejmë edhe në botimin 1836.

Me sa dimë, themi se, në tetor 1834, poeti e kishte përfunduar versionin që çoi më vonë për shtyp, porse ai mundet fare mirë, gjatë dy vjetëve që eerdhën, t'i ketë bërë përpunime, në mos shtuar edhe ndonjë këngë. Versioni që ruhet në Arkivin e Shtetit, është një provë e parë e ndërtimit të poemës së "Milosaos", në bazë të 12 këngëve që De Rada shkroi që më 1833, duke i mituar poezinë e popullit, dhe të 8 të tjerave që shkroi atë vit ose dhe vitin e pastajmë. Të 12 këngët janë gjetur në një dorëshkrim të poetit, bashkë me një sasi këngësh popullore. Vihet re se De Rada, gati pa i prekur, i integroi ato në provën 20-këngëshe të veprës, e cila mban titullin "Këngët e Milosaos".

Mos është kjo një trajtë e shkurtër e titullit që do të mbante definitivisht poema e botuar, - "Poezi shqipe të shekullit XV, Këngë të Milosaos, djalë i sundimtarit të Shkodrës", - apo nën atë titull të parë kemi diçka të ndryshme nga poema e botuar?

Në të vërtetë, "Milosaoja" i versionit në dorëshkrim të Tiranës nuk është vetëm më e shkurtër nga poema e botuar më 1836, 20 këngë në vend të 30-tave, këngë përgjithsisht më të vogla dhe të pazhvilluara, në vend të 1132 që do të kemi. Në versionin e parë, vepra ka mbetur thjesht poema e një dashurie dhe bashkimi fatkeq midis dy të rinjve prej klasash të ndryshme shoqërore: ai, Milosaoja, bir bujari, - ajo, bija e Kollogresë, vajzë prej familjeje të varfër. Martesa e tyre arrihet vetëm pas stratagjemës së tërmetit

që imagjinon poeti dhe që, duke rrafshuar fshatin, varfëron ehde familjen e djalit, sjell kështu "barazinë shoqërore" midis të dashurve. Po kjo dashuri, që emezi u realizua, ndiqet rej fatit fatal: të rinjtë, posa trashëgohen, djali vdes dhe, nga dëshpërimi, vdes ehde nëna e re, ndërsa Milosaoja, imbetur vetëm në jetë, i mbaron ditët i zbardhur, pas shumë vitesh për të cilat s'flitet.

Kemi pra gati të njëjtin subjekt që njohim, veç fundit. Protesta shoqërore që është në bazë të poemës së botuar, kundër pengesave që shoqëria e ndarë në klasa antagonistë i sillte realizimit të dashurisë, është ehde në thelb të versionit të parë të "Milosaos". De rada e pësoi në personin e tij, sepse nuk mundi ta lidhët jetën me një vajzë bariu të fshatit: prindit nuk ia qasën. Ja shkasi i njohur intim i poemës. Në versionin përtë cilin bëhet fjalë, zbulojmë dhembjen e të riut 19-20 vjeç dhe, më shumë se dhembjen, dëshpërimin: ai e sheh të zymtë të ardhmen përvetven.

Ky theks i versionit të parë të poemës hedh poshtë ndikimin nga poeti italian Leopardi, ndikim që është kërkuar te "Milosaoja", sepse çaste pesimizmi ka edhe në versionin e botuar. Vepra poetike e Leopardit, e ribotuar në Napoli më 1835, besohet të mos i ketë shpëtuar nga vëmëndja De Radës. Sidoqoftë, versioni i parë i "Milosaos" ka një mot që është krijuar dhe, në se romantiku ynë fort i ri ndien dëshpërim, arsyeha gjend et në jetën intime të tij dhe të koha vetë, me pështjellimet politike dhe shtypjen e saj shoqërore.

Fakti, prapseprapë, është me interes për fillimet e krijimtarisë së poetit të madh arbëresh. "Këngët e Milosaos" të viteve 1833-34 janë shpërthime të një shpirti të goditur rëndë në ndjenjat e pastra të tij, po që, në art, nuk venë më larg senjë përpjekje fillestare. Kjo bëhet, sigurisht, edhe nën ndikimin e përgjithshëm të romantikëve evropianë të kohës, të cilët, të zhgënjer nga revolucioni borgjez, i mbushin veprat e tyre me fate tragjike, doemos edhe me protesta.

Më 1836, poema e "Milosaos" mori një titull më të plotë. Protagonisti u quajt "bir i sundimtarit të Shkodrës",

në "shekullin XV". Që në titull, kuptojmë se diçka shumë me rëndësi duhet të ketë këmbyer në brendinë e veprës. Tani poeti i transporton ngjarjet nga e tashmja dhe ambienti arbëresh i Kalabrisë së filimit të 1800-qindëshit, në vendin e stërgjyshërvë të arbëreshëve, në atdheun e të parëve të tyre përtej detit, duke i larguar gjithashtu shumë nëkohë, duke i shpënë katër shekuj pas. Është koha e zulmës së luftërave të shqiptarëve kundër osmanëve, koha e fitoreve të madhërishme të Skënderbeut, por edhe shekulli me të cilin do të fillonte një robëri e gjatë për popullin tonë. Shumë prej shqiptarëve, për të mos iu nënshtruar mizorisë turke, u shpërngulën në brigjet perëndimore të Adriatikut, me shpresë që të riktheheshin së shpejti, porse mbetën andej, mbetën përherë "të huaj tek ai dhe", siç e ka shprehur më se një poet arbëresh, De Rada vetë apo nxënësi i tij, Serembja.

Lexuesi nuk e ka tëvështirë të shohë ndryshimin thelbësor që ka ngjarë shumë shpejt gjatë procesit të krijimit të poemës së "Milosaos" nga njëri version nëtjetrin, brenda vitit 1834. Në poemën, bashkë me kujtimet dhe nostalginë arbëreshe për atdheun e dëshiruar, ka gjetur vend mendimi se në shekullin e luftave legjendare të popullit tonë kundër Turqisë së sulltanëve, lumturia personale nuk mund të realizohej. Fati i protagonistëve të poemës, tani lidhet me fatin historik të atdheut të sfilitur. Po Shqipërinë sulltanët do ta mbanin disa qindra vjet nën robërinë e tyre të errët e të egër. Poitin, që n ga fshatrat e mërgimit të mocëm, e shqetëson fati i paskëtajmë i atdheut stërgjyshor. Akoma në skllavëri do të qëndrojë atdheu i Gjergj Kastriotit? Nuk do ta shohë Shqipëria për së shpejti ditën e bardhë të lirisë, në këto vjet përpjekjesh të shumë popujve të botës e të Ballkanit veçanërisht, pë rtë krijuar shtetet e tyre kombëtare të lira?

Grekët e bënë revolucionin e tyre dhe ky revolucion fitoi sepse u derdh edhe shumë gjak shqiptari. Një Dhimitër Leka, ushtarak himariot, që shërbente në Mbretërinë e Napolit, kishte luftuar për lirinë e Greqisë përkrah heroit shqiptar të revolucionit grek, suliot Marko Boçarit, dhe pikërisht atij do t'ia kushtonte De Rada

poemën e parë e të famshme të tij, "Këngët e Milosaos", si "dëshmi të lidhjeve me zakonet e lashta të gjindjes së pérndarë të Shqipërisë". Dhimitër Leka ishte ndër miqtë shqiptarë të të riut De Radë në Napoli.

Shqiptarët po i gjakosnin përsëri dhe përsëri shpatat mbi robëronjësit e urryer. Më 1835, pikërisht brenda në Shkodrën, ku i vendoste poeti ngjarjet e "Milosaos", ata kishin provuar se po i dridheshin këmbët sundimit turk në tokat shqiptare. Ngjarje si kjo, që mund të ketë ndikuar drejtëpërdrejt në procesin e përpunimit të poemës, kishin jehonën e tyre jashtë Turqisë e në radhë të parë midis arbëreshëve. De Rada, apo ka dalë nga një çerdhe "volterianësh", siç e quanin Kolegjin arbëresh të Sh.Mitër Korones së Kalabrisë; poeti i ri, që, në Napoli jeton në shoqërinë edhe të një Engjell Mashit, i ditur arbëresh ky, i cili, që më 1807, ka botuar një trajtesë me jehonë evropiane mbi origjinat ilire të stërgjyshërvë të shqiptarëve, trajtesë që e ka nxitur krenarinë arbëreshe për kombësinë e vet "aq të lashtë, por aq të panjohur". – De Rada, sigurisht, më 1833, ide dhe ndjenja të tilla patriotike ushqente dhe shpresa për të ardhmen e Shqipërisë.

Më 1835, ai boton në gjuhën italiane një vjershë mbi Skënderbeun, kurse një vit më parë, në një tjetër poemë italisht, "Odise", vepër me temë shqiptare, poeti ngjan të ketë nxitur edhe krenarinë për lashtësinë e madhe të popullit të vet.

Në vitet 1833-34, në provën e "Këngëve të Milosaos", Jeronimi i ri derdhi rryeshëm së pari ndjenjat intime. Veçse poeti nuk iu deshën muaj shumë që të mendonte mbi vepërzën dhe ta ripunonte në themel. Ajo nuk ishte veçse një bocet poeme dhe s'mund ta kënaqte një njeri me kulturë të gjërë letrare, siç ka qënë De Rada që në rini. Nga ana tjeter, patriotin e aktivizuar në lëvizjen kombëtare italiane si maxinian dhe me vështrimin plot ankth e shpresë nga Shqipëria, prova e parë e "Milosaos" ca më fort nuk mund ta kënaqte, ashtu si mbyllej poema, në mënyrë pak a shumë të ngushtë, ku edhe protestat shoqërore nuk vinte larg, ku sidomos nuk i përshtatej natyrës thellësisht optimiste të poetit ai theks pesimizmi.

Vendimi pér ta përpunuuar në themel poemën ka qenë i menjëhershëm. De Rada kishte besim të plotë në talentin e tij, talent që kishin nisur ta përshëndesin miqtë e lexuesit që njihnin dorëshkrimet shqipe të tij apo botimet italishtë. De Rada kishte dhënë provën e shkëlqyer të atij talenti në ndonjë këngë të versionit të parë të "Milosaos", këngë e cila, në versionin e botuar, do të hynte pa ndryshime të dukshme (p.sh. Kënga IV).

Poeti krijoi menjëherë 16 këngë të reja, duke përpunuuar thellë e duke zhvilluar edhe 14 prej këngëve që ai ruajti nga versioni i parë, veç ndonjërs prej tyre, që, siç e thamë, s'qe neovja të prekej shumë. Edhe pse ruajti në përgjithësi subjektin, poema fitoi kaq shumë në përbajtje, veçanërisht me idenë e madhe patriotike që hyri në thelb të saj, ajo fitoi kaq shumë me vlerat e larta artistike që iu shtuan, sa ke dëshirë ta quash një vepër të re. Këngët që u morën nga versioni i parë, me përpunimin dhe zhvillimin e tyre, dëshmojnë pér kulturën dhe shijen e rrallë artistike të poetit 20-vjeçar, i cili, kaq i ri, i dha letërsisë shqipe të parën kryevepër, një vepër thallisht rilindëse, që i bënte jehonë zgjimit të lëvizjes kombëtare shqiptare dhe lajmëronte këmbime të mëdha në letërsinë e kombit tonë.

Ky mund të ishte, me pak fjalë, procesi, ende pak injohur nga publiku, ikrijimit të "Milosaos", dhe këto gjithashtu kryeidetë e poemës. Dorëshkrimet e tjera të autorit duhet shpresuar se do të sjellin fakte të reja, që të na ndihmojnë pér ta njobur më pér së afërmi zhvillimin e artit deradian në fillimet e tij.

Dihet se De Rada, fill pas "Milosaos", apo dhe krahas me të, shkroi edhe poemën e "Serafinës", edhe kjo 20-këngëshe dhe që ruhet në të njëjtin radhua të çmueshëm të Arkivit tonë të Shtetit, e regjistruar në një kohë me të. "Serafina" është quajtur "pendenti femëror" i "Milosaos". Kuptohet se idenë pér të krijuar një çift veprash, poeti e ka pasur që në krye të herës.

Fakt me rëndësi të madhe te "Këngët e Serafinës", - kështu quhen edhe ato në dorëshkrim, zbulojmë që më 1834 idenë patriotike e cila nuk kishte depërtuar në

versionin e asaj kohe të "Këngëve të Milosaos", po që është në thelb të poemës në botimin e vitit 1836 dhe do të bëhet boshti i krijimtarisë së rilindësit. Kjo vërteton edhe më mirë çka u tha më lart për idetë patriotike që të riut De Radë i vëlonin herët në gji. E rishkruar së njëjzaj, poema e "Serafinës" nuk u la të qarkullonte nga censura burbone e Napolit. Vepër, sado e errët dhe e paarrirë, nuk e fshihte dot idenë e bashkimit të gjithë shqiptarëve në luftë kundër Turqisë. për Italinë e kohës, kjo ishte një si thirrje e vërtetë për bashkimin e gjithë italianëve në lëvizjen e tyre kombëtare, kundër absolutizmit robëronjësve të huaj, që sundonin mbi tërë viset italike, duke nisur nga Sicilia dhe Napoli të dergjur nën Bourbonët.

"Serafina" shpjegoi "Milosaos" më 1840 censura mundi ta shkatërronte plotësisht e nuk i la kohë autorit të shpëtonte ndonjë kopje, ashtu siç bëri ai më 1839 me "Serafinën".

Duhet të presim edhe disa vjet që "Milosaoja" të shkojë për s'ëtreti herë në shtyp. Kjo ngjau më 1847, një vit kur lëvizjet kombëtare dëhe revolucionare në Mbretërinë e Napolit dhe në tërë Italinë po zienin e do të shpërthenin vitin e ardhshëm, si shpërthyen gati në tërë kontinentin evropian. Tani po bën kohë që arbëreshët janë në ballë të lëvizjeve progresiste të Italisë Jugore, e pakta që më 1799, kur ata lojtën rol për krijimin e një republike jetëshkurtër në Napoli. Pas mesit të shekullit, arbëreshët do të bëhen dorë e djathtë e Garibaldit dhe një pjesë e çmuar e forcave goditëse me të cilat ai filoi marshimin nga Jugu në Veri.

Historiku i "Këngëve të Milosaos", i lidhur ngushtë me fillimet e lëvizjes kombëtare të Shqipërisë, buronte nga lëvizjet revolucionare dhe patriotike arbëreshe, gjatë të cilave poema lindi, u botua dhe ribotua. Poema fitonte kështu një domethënje të gjërë për fillimet eletërsisë së Rilindjes arbëreshe dhe të zgjimit të patriotizmit arbëresh në favor të Rilindjes së Shqipërisë, si dhe për krijimin e letërsisë së arbëreshe në kuadrin e përgjithshëm të kulturës kombëtare shqiptare, që po niste të lëshonte rrëmbat e saj në atdhe që në mbarimin e shek. XVIII, po sidomos me dukjen e Veqilharxhit.

Ky, pasi mori pjesë, më 1821, në revolucionin rumun, ia hyri menjëherë punës për shkronja të veçanta shqipe (si kishte bërë Todhri përpara tij), ër libra shkollorë shqip (ashtu si kishte bërë përpara tij Meksi), bile më shumë: edhe për organizimin e lëvizjes kombëtare që kishte marrë jetë në Shqipëri. Fill me botimin e abetares dhe shkrimin e Qarkores, këtij programi të parë të njohur të asaj lëvizjeje (1844-46), Veqilharxhi hyri në kontakt me De Radën me patriotë të tjerë arbëreshë.

Qëlliemt e njëjtë i afronin shqiptarët përtej mërgimeve të largëta dhe i shtynin në veprime të njëjtë e pastaj të épribashkëta. Kështu nisi vepra e De Radës të bëhet e njohur edhe në Shqipëri. Kontakti me patriotët shqiptarë e nxiti poetin të përpunojë e t'i pasurojë veprat e tij në thelbin etyre patriotik si na dëshmon ai vetë.

De Rada ka qënë artisti i ndërgjegjes më të lartë dhe punëtor i pashoq. Ai ndenji plot 70 vjet me pendë në dorë (1833-1903) dhe përherë duke i ripunuar veprat e tij poetike e jo poetike. Më 1847, botimi i tretë i "Milosaos" doli me 38 këngë, në vend të 30-tave. Vepra tanë ishte më e qartë dhe ngjarjet uvendosën në kohë në mënyrë më të përcaktuar, brenda viteve 1405-18. Erdhi pastaj botimi i katërt, ai i vitit 1873, pa ndryshime të rëndësishme, po ku ngjarjet u vendosën në një interval kohe pak më të gjatë, 1405-23. Një ribotim që poeti dëshiroi ta bënte aty nga fundi i jetës, mbeti projekt dhe pak i gjendet gjurma në dorëshkrimet e shumta që kanë mbetur nga shkrimtari.

Me gjithë ndryshimet e përmirësimet që pësoi, edhe pse poema fitoi nga më se një anë, sidomos në qartësi, përmes një shtjellimi më të arsyetuar të subjektit, artin deradian e gjejmë me tërë dhunitë e tij që në botimin e parë të "Milosaos". Sado qëta lexojmë poemën përmes botimit të saj të fundit, që është vullneti i fundit i autorit, mirë është të rikthehem i ta lexojmë ashtu siç qe ajo në botimin e parë. Njerëzit që duan ta njohin në themel De Radën dhe letërsinë e Rilindjes në fillimet e saj, është e nevojshme të kthehen te "Milosaoja" i vitit 1836.

Duke bërë më 1954 një provë të parë të vënies në shqipen e sotme të poemës së parë të De Radës dhe duke

e rivështruar atë dhjetë vjet më pas, zbuluan gjithë vështirësitë e përshtatjes së një teksti poetik nga një stad të ri, vështirësi që nuk janë më të vogla, sikur mund të pandehet, se ato të përkthimit nga një gjuhë në tjetrën. Ishte rasti që adazhit "tradutore-traditore" t'i shtonim një tjetër, "përshtatës-përdhunues".

Në këtë përpunim të dytë të përshtatjes së "Milosaos", si dhe më parë, qëllimi është që De Rada tëna flasë "në gjuhën e sotme", porse "me gjuhën e tij". Autenciteti është synimi i kësaj përpjekjeje. Poetët arbëreshë do tëmund t'ua japim lexuesve tanë të sotëm vetëm duke i qëndruar sa më besnikë artit të tyre, në frymën, në përmbajtjen dhe në ndërtimin e veprave.

Duke i vënë kësaj përshtatjeje përballë edhe tekstin origjinal, në këtë botim të ri u synua që lexuesi ta njohë "Milosaon" drejtperdrej arbërisht, i ndihmuar nga gjuha e sotme. Transkriptimi u bë me kritere të tilla, që mund të ruhet gjuha e origjinalit, por edhe që, përmes drejtshkrimit të sotëm, teksti të afrohet me lexuesin.

Po le të kthehem i dhe një herë te poema vetë dhe te vlerat e saj, për të thënë se "Milosaoja", si çdo vepër artistike e së kaluarës, paraqit edhe kufizimet e veta. Këto kufizime janë sinjalizuar herë pas here në shënimet e këtij botimi.

De Rada ishte bir i fshatrave arbëreshe, ku ende mbisundonin zakonet,jeta patriarkale,kisha,sundimi feudal, ushqenin ende një botkuptim të prapambetur. Kolegji arbëresh i Kalabrisë, që ziente nga idetë elirisë sëpopujve dhe kundër absolutizmit, prapë ishte një kolegji fetar.

De Rada, në botëkuptimin e tij, mbetet një idealist objektiv një iluminist, që përherë i ruajti edhe bindjet fetare, pa qenë një besimtar i flaktë. Poeti ishte njeri me mendje të çelur dhe ushqente ide dhe ideale progresiste të rëndësishme për kohën. Të mos harrojmë se De Rada ishte ai që e bëri hapin e parë vendimtar për ta shkëputur letërsinë shqipe nga temat dhe didaskalizmi fetar i së kaluarës.përpara tij jetuan një varg poetësh që trajtuan vetëm ose gati vetëm temat fetare, si Brankati, Filja, Variboba e disa të tjera, në shek. XVIII. Po ndikimi i madh i fesë dhe i filozofisë idealiste në Italinë feudale, vazhdoi

të bëjë punën e vet edhe mbi letrarët arbëreshë, aq sa edhe një autor me ide socialiste, si ka qenë bashkëkohësi i De Radës, Vinçenc Stratigoi nuk iu resht atij ndikimi.

Po të kqyrim "Milosaon", do të shohim se aty nuk kemi vetëm përshkrimin e zakonve të vendit me ambientin arbëresh siç ka qenë, pa i tepruar aspak ngjyrat, sepse dhe arti i De Radës është i kursyer dhejep atë që është krejt e domosdoshme të thuhet e të përshkruhet. Ndjenja mistike nuk mungon dhe një farë fatalizmi i ndjek njerëzit nëjetë. Pa dyshim, fundi tragjik i poemës, me rrënimin e pashmangshëm të lumturisë familjare të Milosaos, aludon edhe në pamundësinë e kësaj lumturie në kohën e vërvimeve turke në Shqipëri. Ai fund tingëllon edhe si një dënim për Milosaon, që u dha pas dashurisë dhe krijimit të familjes, duke e lënë sadopak pas dore për një çast detyrën e madhe të mbrojtjes së atdheut. Ky theks kritik ia shton meritat poemës dhe i vlen nxitjes së ndjenjës së detyrës patriotike ndaj bashkëkohësve, kur për atë ndjenjë duhet bërë ende shumë, që të zgjohet e të forcohet tek arbëreshët, në atë prag të lëvizjes kombëtare shqiptare.

Meritë e veçantë e De Radës është edhe se ai fesë i dha njëvend të kufizuar në poemën e tij tëparë, kurse vendin e madh ia dha jetës arbëreshë në tërësinë e saj, fshatit arbëresh, me punët e arave dhe të staneve, me lodrat e burrave dhe të grave, me marrdhëni midis brezave dhe sekseve, me kujtimin e luftave të stërgjyshërve për mbrojtjen e Shqipërisë nga i huaji, etj. Dhe në thelb të poemës, bashkë me idenë patriotike, vuri protestën kundër partriarkalizmit, kundër pengesave klasore për realizimin e lumturisë midis dy të rinjve që duhen. Kjo protestë, që në poemë s'ka theks antifetar, po duke u drejtuar kundër shoqërisë së kohës, nuk kishte si të tingëllonte mirë edhe në vesh të kishës.

De Rada shkroi në gjuhën arkake të kolonive arbëreshë të Kalabrisë. Ai këtë gjuhë u përpoq ta ngrinte më lart si mjet shprehje artistike, e përpunoi dhe pasuroi atë, ndonëse jo përherë me takt e sukses. Duke u mbështetur në poezinë popullore tradicionale, De Rada krijoi një art të vetin, me një origjinalitet të shquar, art i

një fuqie të jashtëzakonshme sugjestionuese, krejt konçiz, i pasur me figuracion. Po stili i tij qe pak si tepër eliptik dhe, nëpër hijedritat, mbeten kënde të errëta ku s'është përherë e lehtë depërtimi. Bashkëkohësit ia patën bërë më se një herë vërejtjen për stilin e vështirë.

Ëngjëll Bazileja shoku i tij i rinisë, njeri me kulturë e shije të gjërë letrare, i shkruante më 1847: "Përse të mos i manifestoni qartë gjërat e reja, idetë tuaja të reja, mendimet tuaja të reja? Dantëja shkrua në mënyrë të lartë, po qartë; të njëjtën gjë bën dhe Homeri, Virgilii, me tërë çetën e poetëve më të lartë... Mos i shisni diamantët tuaja të veshura".

Miku i poetit, gjuhëtari Dhimitër Kamarda, që pati ushqyer e dhe ai të njëjtën dëshirë të parealizueshme të De Radës, do të kritikonte më vonë poetin për iluzionin e tij, që gjuha që ai shkruante të ngrihej në rangun e gjuhës së épribashkët letrare të shqiptarëve. A mundej shqipëria të kthehej disa shekuj pas dhe të adoptonte si gjuhë letrare një të folme arkaike, sado që në kë të të folme kishte një poezi të pasur popullore dhe po shkruante një poet i madh?

De Rada nuk tregohe realist.

Po meritë e poetit është se vështirësinë që kishin lexuesit për t'ia kuptuar veprat, ai e pa dhe u përpinq të sjellë mjaft kthjellësi në to, me sukses për shembull te poema e "Serafinës".

Lexuesi shqiptar i Rilindjes, e hde për arsyen e gjuhës, veprat e De Radës gati nuk i njohu dhe, kur injohu, nuk arriti të depërtonte në mënyrë të këngshme në to. Edhe rilindasit më të shquar e njohën pak veprën e De Radës. Në se një Kristoforidh provoi të vinte në shqipen e Shqipërisë diçka nga De Rada, ai mori disa këngë të rapsodëve popullorë që poeti botoi më 1866. Nëse një Sami qëmtoi në veprat e arbëreshit të madh për të hartuar një fjalor të shqipes, me sa shihet mbi ndonjë libër të De Radës që na ka arritur prej bibliotekës së tij, këtë shkencëtar ynë e ka bërë nëmënyrë të kursyer. Naimi ka një shprehje që rrëfen se nuk e çmoi sa duhet punën e poetit arbëresh. Duhet të presim Gurakuqin, që De Rada të nisë e të shijohet mirë e të çmohet plotësisht nga rilindasit e Shqipërisë. Është e kuptueshme: Gurakuqi pati rastin të

studjonte në Shën Mitër Korone dhe fatin të ishte nxënës i De Radës vetë; ai u familjarizua me arbërishten dhe zbuloi i mahnitur bukuritë e veprës së mësuesit të tij.

Kjo nuk do të thotë se rilindasit e Shqipërisë nuk e njohën De Radën dhe nuk e çmuan punën e tij vigane, e cila gjëzoi që herët Veqilharzhin. Atë e admiruan me kohë Mitkoja me Jubanin. Po vepra e tij poetike e pati vështirë ta çajë rrugën drejt lexuesit shqiptar. Gurakuqi e ka shprehur këtë nëmënyrë të qartë, i gjen shkaqet te marrëdhëniet e pamjaftueshme shqiptaro – arbëreshe, por edhe te gjuha arkaike, pa harruar qarjen e tij, se djemtë e Shqipërisë “lodhen e hjezin mund që t’arrijnë me shijue bukuritë e Homerit e të Virgilit”, por ende jo bukuritë e tyre te një De Radë.

U ndalëm nëkëto për të argumentuar domosdonë e vénies së veprave poetike të De Radës në shqipen e sotme, si dhe nevojën e një përpjekje që elexuesi i dashuruar pas poezisë së madhe shqipe duhet të bëjë për ta shijuar artin deradjan edhe përmes origjinalit. Dhe s’efundi për të përsëritur se zbulimin dhe çmimin e vërtetë të veprës poetike të De Radës e bëri koha jonë, kur më nuk mund të qahemi se djemtë e Shqipërisë nuk e njohin veprën e De Radës dhemeritat e mëdha të shkrimtarit e patriotit më të dëgjuar arbëresh. De Rada ka qënë një ndër përkrahësit më të flaktë të luftës e të përpjekjeve çlirimtare të drejtuara nga Lidhja e Prizrenit. Kjo përkrahje, që u bë sidomos në fletët e revistës “Fjamuri Arbërit”, e lidhi patriotin arbëresh edhe më fort me rilindasit e shqipërisë. Revista e tij ishte organi më i fortë shqiptar i shtypit të asaj kohe, që mbronte të drejtat e popullit tonë jo vetëm midis arbëreshëve dhe shqiptarëve, por edhe përpëra opinionit ndërkombëtar. Aty do të gjejmë, ndër të tjera, një De Radë që çlirimin e Shqipërisë e pret nga shqipëtarët vetë dhe jo nga të mëdhenjtë e Evropës.

Duke goditur synimet grabitqare të qeverive shoviniste fqinje, të cilat orvateshin ta coptonin midis tyre Shqipërinë dhe arritën t’i zhvatnin edhe ndonjë pjesë, duke treguar se si “i sëmuri i Bosforit” nuk ishte më në gjendje ta ruante perandorinë dhe po i linte në mezat tokat

shqiptare, De Rada nuk nguroi të lugtonte haptazi edhe imperialistët austro – hungar dhe, me një guxim të madh, imperializmin italian vetë, të cilit i ishte zgjuar lakkmia për brigjet tona. këtë guxim, imperialistët italianë, e nde kur në fuqi erdhi një kryeministër arbëresh si Françesk Krispi, një ndër admiruesit e parë të "Milosaos", po një ndër mohuesit e pështirë të lëvizjes kombëtare shqiptare, kur kjo lëvizje priste ndihma nga jashtë, DE Radës nuk ia falën kurrë, por e lanë të vdiste literalisht për bukë goje.

Kosekuanca e De Radës në luftën e tij patriotike është titulli i tij imadh i lavdisë. Te ky De Radë e shpiem mendjen në pragun e 100-vjetorit të Lidhjes së Prizrenit dhe të përkujtimit të Rilindjes, te poeti, publitsisti, mendimtari, botuesi i folklorit, studjuesi i gjuhës, njeriu politik etj, që gjithçka e shkrua për çështjen shqiptare. Vazhda e jetës së tij të gjatë prej luftëtari të gjithanshëm nis me një poemë që mbeti e pavdekshme, me "këngët e Milosaos".

Më 1836 De Rada pati shkruar se "erdhi dita e Arbërit". Nuk ishte thjesht një konstatim. Kjo mbeti motoja që shpjegon gjithë veprën dhe veprimtarinë e autorit të "Këngëve të Serafinës" apo të "Një pasqyre jete njerëzore", autorin e 'Skënderbeut të pafat', botuesin e "Rapsodive" dhe të "Fjamurit të Arbërit", gjer teedukatori, që, edhe 89-vjeç nuk ia përtonte rrugës që ai duhej të bënte më këmbë nga Maki i tij në Shën Mitër Korone, për të dhënë mësimin e shqipes. Jetë heroike!

Dhimitër Shuteriqi

1. De Rada na mëson se këngën XIV e shkroi në nëntor 1834, një muaj pasi kishte shkruar parathënien e poemës (*Autobiografia I*, Cozenza 1898, f.17).

2. Një version i hershëm i poemës, që është quajtur "Premilosao", ruhet në Bibliotekën Kombëtare të Danimarkës, në Kopenhangë. Atë version nuk e njohim.

3. Vepra u botua frëngjisht në Paris më 1809 nga gjeografi i njohur demokrat Malte-Brun.

- I. Është verë. Milosaoja kthehet në shtëpi (në Shkodër) nga vendi i huaj (Selaniku, ku duket se studionte). Gëzimi i tij dhe i familjes është i madh.
- II. Djali takon në krua të bijën e Kollogresë (Rinën) dhe lind menjëherë dashuria.
- III. Djali e ndjek vajzën tek punon, fushave. Ajo zilepset për nusen që trimi do të marrë ndonjë ditë, pa i vajtur mendja se mund të jetë ky fati i saj.
- IV. Milosaoja guxon një të dielë herët dhe i shkon në shtëpi të bukurës, gjoja për t'i kërkuar "një pikë ujë", se qe vapë e madhe: e gjeti vetëm, tek krihej. Vajza e priti e gëzuar dhe i fali dy mollë që kishte ruajtur për të.
 Te "vjersha" që pason këngën IV, e bija e Kollogresë flet për lumturinë e pakuptuar që e pushtoi.
- V. Turqit kërcënojnë vendin, vajza shqetësohet se mos trimi shkon në luftë. Ai që nuk vdes në luftë larg, harrohet nga të gjithë: Milosaoja do të bëjë detyrën. Para se të niset, ai do të dëshironte ta shohë edhe një herë të bukurën në valle, pastaj "dhe bota le të përmbysej".
- VI. Dimër, dëborë, djali është larg (në ushtri) dhe mendon për të dashurën e zemrës. Ëndërron takime me vajzën e varfër, të cilën është gati ta marrë për grua, edhe pse nuk ia do sëra. Me të do të rronte i lumtur edhe në një kasolle të vëtmuar.

VIII. Vajzat heqin valle, kitarës për to i bie Milosaoja. Pastaj, mbrëmanet, Rina vjen dhe e takon te porta e tij, në errësirë, me frikë se mos e pikas njeri. Puthen e vajza nxiton të ikë... Po këto janë vetëm ëndërrat e djalit larg nga fshati, asgjë më shumë.

VIII. Erdhi pranvera. Dimrin djali e kaloi në fshat. E bukura duket në valle vetëm kur ai kërcen. Cili ka për të qenë fati i tyre? A do të kurorëzohet kjo dashuri?

IX. Të dashuruarit kanë shqetësimë. Ëndërrat e djalit janë plot me to. Ai ëndërron se ka dhjetë ditë që vajza i largohej dhe trimi e kërkon më kot në krua. Edhe në ëndërr ajo e sheh si një të huaj.

X. Festa e pashkëve solli gëzim përfshatin, po dashurinë e tyre kush "e mori më sysh"? Në një dasmë, nëna, kur e pa të birin zënë përdore me vajzën e varfër, u zemërua, kurse Rinës iu përmbysh bota. Djali iku brinjës, i dëshpëruar.

XI. Prindët e saj, vajzën mendojnë ta japid gjetiu. Ajo s'ka si të kundërshtojë dhe trimi dridhet.

XII. Gratë përflasin dashurinë e tyre dhe ja një shkak që vajza, t'i largohej djalit. Ajo i lutet të mos e takojë udhëve, të mos e vështrojë kur është ndër shoqë. Milosaoja dëshpërohet se i bëka "dhunë". E penduar, vajza ia kthen se ai nuk bëri asgjë të keqe.

Te "vjersha" që pason këngën XII, e bija e Kollogresë dëshpërohet se trimi ka ikur nga fshati dhe e quan "zemër-gur".

XIII. Në valle, nëna këndon dhe i uron të birit udhë të mbarë dhe luftë të mbarë: të kthehet në krye të një ushtrie çlirimtare. Pa luftuar përfshin, si do të kishte ai sy e faqe? Djali të bëjë detyrën, pa fëmijët e saj më të vegjël nëna i rrit vetë (si e ve që është).

XIV. Vajza nuk gjen ngushëllim dhe ëndërron vetëm për trimin që iku të luftojë.

XV. Nëntor. Pasnesër është dita e shën Mërisë. Në fshat të gjithë gjëzojnë. Djali, në dhe të huaj, tregohet i penduar se u nxitua dhe shkoi. Po dashuria është një mëkat, mendon ai, kurse një vëlla i vdekur, që i shtiret në ëndërr, Konjati, e kundërshton. Ngjarjet e tillë janë të njohura, kjo botë kështu e ka; njeriu duhet të harrojë.

XVI. Fryn dhe trimi bisedon me erën, e cila thotë se vjen që nga fshati i tij, ku pa të bijën e Kollogresë tek hidhte vallen me një djalë. Milosaoja e shan i zemëruar erën.

XVII. Ai ka vendosur të kthehet në fshat. Pasnesër, vajza do të marrë vesh se është kthyer dhe do të gjëzohet.

Te "vjersha" që pason këngën XVIII, e bija e Kollogresë tregon gazin e takimit.

XVIII. Lumturia e tyre është e qashtër, si gjëzimi i fëmijëve. Po një parandjenë fatkeqësie rëndon mbi këtë dashuri, kur vendi rrezikohet nga armiqjtë: një arbëreshë më kot i thërret pyjeve të shoqit, që iku "e më s'u kthye".

XIX. Përsëri dimër. Milosaoja shkon me të vëllezërit të shohë stanin e vet. Atje nuk gjen prehje, natën s'e zë gjumi. Herët në mëngjes, takon vajzën, që u sjell bukën vëllezërve të saj. Ai ankohet se nuk i vjen më në shtëpi dhe s'e takon mbrëmanet. Po edhe dielli, mbrëmanet, rri vetëm, përgjigjet e bukura. Djali e quan "zemërgure" e thotë se prapë do të ikë. Ajo, e trishtuar, kthen mënjanë sytë e përlotur.

XX. Një tërmet e bën Shkodrën rrafsh. Kuptohet se djali e humb pasurinë. Ai e takon vajzën nëpër gjëmë dhe i premton martesën. Përtej maleve ka priftërinj që t'u vënë kurorë. Me fjalë të tjera, martesa do të bëhet kundër dëshirës së familjes.

XXI. Vjen përsëri festa e shën Mërisë dhe djali, në shtrat, mendon se nesër do t'i vijë nusja në shtëpi. Kunata që është grindur, së fundi ka mbyllur gojën. Për nënën nuk bëhet fjalë (ajo ka vdekur). Motra e Milosaos është

gjithë hare. Trimi është i kënaqur me gjendjen e tij të tanishme: punon dhe fiton jetën vetë, ndonëse "nën të tjerë", se pasuri më s'ka. Sa për Rinën, ajo nuk duhet ta ndiejë veten keq në këtë shtëpi bujarësh të varfëruar.

XXII. Lumturia e çiftit është e madhe: u lind edhe një djali.

XXIII. Po fatkeqësia shpejt i goditi; djali u vdiq dhe gruaja, supersticioze, mendon se dhe ajo ka për të vdekur.

XXIV. Shpejt vdes dhe gruaja. Milosaoja e qan, i pangushëlluar, duke uruar që të vdesë e të bashkohet me të "në qiell".

XXV. Vera, që solli gjallëri në fshat, trimin nuk e gjen të ngushëlluar: ai qan të shoqen pa pushim dhe vazhdon t'i urojë vetes vdekjen.

XXVI. E pamartuar, motra e vogël ka qëndruar me të vëllanë dhe përpinqet ta ngushullojë. Një ditë asaj i fanepset Rina, që i hedh fjalën për martesë. Hyn Milosaoja dhe Rina zhduket.

XXVII. Edhe një vajzë e re, - mundet e mbesa e trimit, - e mbetur pa nënë, vuan: atë e mundon e njerka. Nuk është më mirë të vdesë? - thotë vajza e mjerë. Me fjalë të tjera, vdekja është bërë e ëmbël si për këtë jetime, ashtu edhe për Milosaon, që mbeti vetëm.

XXVIII. Kanë shkuar ditë. Motra e vogël e Milosaos është duke matur një top pëlhirë që kishte endur e ëma. Vajza nuk e di se nëna e kishte endur atë pëlhirë për shatoren e dhëndërrit që do të bënte, kur ky të shkonte në luftë. Milosaoja kujton se si nëna vdiq me plagë në zemër, me që ai nuk ia vuri në vend dëshirën, nuk luftoi sa duhej për lirinë. I dëshpëruar, djali ia hedh fajin së shoqes, që "e ndau" nga nëna.

XXIX. Vera vjen sérish,jeta vazhdon,njerëzit punojnë të gjëzuar,Milosaoja ndihet i trembur në shpirt.

XXX. Në këngën e fundit, atë e shohim të plagosur, në breg
të lumit, që kërkon nga ushtarët t'i hapin shatoren
dhe të shohë, për të fundit herë, Shkodrën dhe të
motrën në dritare. Jeta e tij kaloi si një "ëndërr". Poeti
lë të kuptojë se trimi vdes.

KANGJELJI I

Ljisjeta kishë ndërruar,
uj të ri ndë dejtit
kaljthëruar te dit e re;
por llumbardh e Anakreontit
ronej Temp e moçëme.
5
Nd'uj një dit vate te malji
e s'u prura si kish zakon.
Vet çë atë s'e thajti bora,
s'e përgjaku akulli,
10 se m'u resht njera çë ra
tek e bardha shpia ime.
Kur te drita dheu me shpi
u sbuljua je dejti,
si garea çë delj për sish,
15 mua më zëgjoi, tue fjutuar
qeljqevet finestërës.
M'u pataksa e ruata jashtin:
Rushët pak skallankur
Dheutën i kin hje;
20 lJulje ljiu të gapura,
nd'era i tundën e përzien
nd'at ninulj qeshënjën
si ato lJulje qielli.
Ti ruaje e së kuljtoje.
25 një mbuin njerëzish.
Kallëzoret mbë dhemat
Mbajn kangjelje. Ka i goi
Ahjena ndër time motëra
Kishi arrën e mëma ime
30 emërin tim thoj për ndë shpi.
Një gare m'u rodh te kurmi,
si garea mbrëmjes te shtrati,
kur vajza e ngrohët
ndiën për të parëzën
35 sist çë m'i frihjen.

KËNGA I

Bota kish ndërruar lisa,
uji i ri në det
kaltëronte n'ditn e re;
por lumbardha e Anakreontit
në Temp rronte e moçme.
5
Nd'uj një dit' vate te mali
e s'u kthye si e kish zakon.
Veç që atë s'e thau bora,
s'e përgjaku heshtëza,
10
po u largua gjersa ra
tek e bardha shpia ime.
Kur n'agim tokë edhe shpi
u zbuluan bashk' me detin,
si hareja që del sysh,
15
më zgjoi duke fërfelluar
qelqeve t'dritares.
U patakса e ruajta jashtë:
rrusht', pak aguridhe,
dheut tonë i kishin hie;
20
lule liu të hapura,
n'i tund era e i përzien,
në atë ninull qeshin;
si ato lule – qielli.
Ti vështroje dhe s'kujtoje
25
asnë mbëhi njerëzish.
Kallëzoret nëpër duajt
po këndonin. Dheut huaj
ahere ndër time motra
kisha arritur; mëma ime
30
emrin tim thosh nëpër shpi.
Një hare më rodhi kurmit,
si hareja kur te shtrati,
mbrëmanet, vajza e ngrohtë
ndien pér të parëzën
35
sisët që m'i fryhen.

KANGJELJI II

Vreshtat in tē vardhullore:
erth ka malji dheljpëra
me tē ljodhëta tē bijlat
porsa paru in tē vjelja;
e te hera çë ndër sheshet
5 sqepet djelli, si te bota
ëma çë këntuan një valle,
vet Fjokat u m'u hjimisa.
E përveshurëz, e ljart,
10 me këshen tē pjeksurith
ndë një jetullëz tē bardh,
ish te kroi një vash. Te balli,
një këshill i kish hje.
I ljidhur te brezi kaljthër,
15 skemantilj' i ngit mbë truall.
Mua sa më ndieti,
shtuara vasha m'u pruar,
gjifritur, pjono hje,
me tē trëmbur një gare.
20 *Trimi:* - Vajz, më jep ti një pik uj?
Vajza: - Sa tē duash ti, birë zoti.
- Kujt e bilje je ti vash?
Mos më je ti e dheut guaj?
Kur qesh djalj e Salloniq
25 vajta, vajza nëng ishin
ndë katund me aqë gadhi.
Ndë çerët e dhezurës,
vucën ajo ngrënej.
- Jam e bilje Kollogres,
30 ngrëjti ballët e sbuljuar.
Na vejim asaj udh,
gjëmbat çë virëshin tek udha
së gërvishtëtin at kopilje:
me llort tē përgjakura.
35 ka ballt u më ja reshta.
Di buz tē qeshëme,
nji herje tē bardh,
at mbrëma dukëshim.

KËNGA II

Vreshtat ishin verdhëllore.
Erdh nga mali dhelpëra
me të lodhurst të bijat,
me të mbaruar të vjelat;
5 e at'here kur ndër sheshe
fshihet dielli (si nën tokë
mëmat që kënduan në valle),
kur në Fjokat në rashë.
10 me gërshtet të pleksur
në një lidhëse të bardhë,
ish te kroi një vash'. Te balli
një mendim i kishte hie.
I lidhur te brezi i kaltër,
15 mbi truall i çik mandili.
Posa që më ndjejti,
vasha drejt nga unë u suall,
gjifyrë edhe plot hije,
me një të trembur hare.
20 Trimi: - Vajzë, a m'ep ti një pikë ujë?
Vajza: - Sa të duash t'i, bir zoti.
- Kuja bijë je ti, vashë?
Mos më je nga dheu i huaj?
Kur, djalosh, në Selanik
25 vajta, vashëzat nuk ishin
në katund me kaqë hir.
Në çeret e ndezur,
vucën ajo ngrinte:
- Jam e bijë e Kollogresë,
30 ngriti ballët e zbuluar.
Duke shkuar asaj udhe,
gjembat që vareshin udhës
s'e gërvishtrin atë çupë:
me llërët përgjakur,
35 unë nga ballët ia reshtja.
Dy buzë të qeshura.
njëj herë të bardhë,
atë mbrëmje dukeshim.

KANGJELJI III

Ish e mbrëme shën Mëris
e vashat ljëshuame
ka të bridhurit, ndër dier
fjisin, se ndë vatërët
5 s'in të jatërat e vrërët.
Paru e zëj nj'anankasi:
ndahëshin ar e ljinë,
pritej nata tek na.
Gavnare bilja zonjash
të ljuajin të përdorme
10 me të nderëm bilj buljari.
Ëngjëljin ashtu ndër quell,
më të mir se njerëzit,
mbajnë veçë garen e tire.
15 Dolla u Rodh e kopështin
paru eljpit e përflushur,
ecia për ndën ullinjet.
Posht te kroi, me katër vasha,
me të bardh sqepë ndë kriet,
20 erth e bilje Kollogres
Dukëshin kallëz të karpisur.
Vajza: - Fanëmir kushë na duall
mbi Rodhën fushamir
si vantilje Arbërit!
25 Fanëmir ajo kopilje,
ka e jëma e puthurëz,
çë te kragu t'i pushonj!
Ka të niset e magjepsur?
Ka vorea si dejti,
30 o ka e bardha mjezëdit?

KËNGA III

- Ishte mbrëmja e shën Mërisë.
Vazhat kishin lënë lodrat
e te dyert kuvendonin,
se nuk qenë në shtëpi
etërit e vrenjtur.
- 5 Kudo niste një nxitim:
ndaheshin ar e kandile,
tek ne pritej nata.
- 10 Bija madhështore zonjash
përdorez do luanin
me të nderëm bij bujarësh,
ashtu si engjëjt në qiell,
më të mir' nga njerëzit,
bëjnë veç harenë e tyre.
- 15 Dola në Rodh e, te kopshti,
ku po frushullonte elbi,
eca nën ullinjtë,
Posht' te kroi, me katër vasha,
me të bardhë cipë kreit,
erdh e bijë e Kollogresë.
- 20 Dukeshin kallëz të pjekur.
Vajza: - Fatmirosh ai që na del,
mbi Rodhen e gjethëruar
si flamur i Arbërit!
- 25 Fatmiroshe ajo çupë,
që, e puthur nga eëma,
do pushojë n'atë krah!
Nga do niset, e magjeepsur?
Nga Veriu si deti,
- 30 apo nga e bardha Jugë?

KANGJELJI IV

Ish e diella menat
e i biri zonjës madhe
ngjitej tek e bukura
të m'i lkipën një pik uj,
se ish et' i djehurith.
5
Vetëm e çoi ndë vatërët,
çë këshen më pjeksënej.
Ata duhëshin e s'e thoshin.
Vajza, me buzën mbë gaz:
10 - Ç'ësht e ikën si ajri?
- Më presën ndë roljet.
- Di moll t'ardhura
qëndro, u tij t'i ruata.
Me një dor ngrëjturith
15 mbanej mbi veshin e bardh
ljesht e saj të shpjeksurith;
kalli jetërën te gjiri
e më goljq mollëzit,
më ja e vu ndë dorjet,
ndë çerët e dhezurëz.
20 Thomnie ju, të dashurit,
Nd'ëmbëlj aqë të puthurit

KËNGA IV

Ish e diela menatë
e i biri i zonjës madhe
ngjitej tek e bukura
të m'i lypë një pikë ujë,
se ish etit djegur.
5
Vetëm e gjeti te vatra,
që më plekëste gërshetin.
Ata duheshin e s'e thoshin.
Vajza, me buzën më gaz:
10
- Ç'ke, që po ikën si era?
- Më presin në roliet.
- Dy mollë të ardhura,
qëndro, se t'i ruajta.
Me një dorë ngritur
15
mbante mbi veshin e bardhë
leshtë e saj të shpleksur,
kalli tjetërën te gjiri
e më hoqi mollëzët,
më ia vu në dorët,
20
në çeret e ndezur
Thomni ju, të dashurit,
m'embël ë' të puthurit.

VJERSH I TË BILJËS KOLLOGRES

Ka m'erth te kurmi gjith këjo gadhi?
Si e paftes u xheshiem te shtrati
e zëgjonem e garepsur se u zëgjova,
si ajo çë dihet me një fat të bardh.

VJERSHË E BIJËS SË KOLLOGRESË

Nga m'erdh te kurmi gjith' ky gëzim?
Si e pafaj unë zhvishem te shtrati
e zgjohem e hareshme se u zgjova,
si ajo që gdhihet me një fat të bardhë.

KANGJELJI V

Çë të ven ndë dejtit
noerit, zëmëra ime?
Sbardhëtin anizit,
Ruatin pran' u shehëtin...
5 Erth dita e Arbërit!
Ndo mos vëdekurith
mbi shtrat na vemënith
mos pëpara shpivet;
e te bota na garronen
10 shokët e vëllezërit,
kronjet e katundi in.
Nani çë nata e zez
me të butëthin një shi
paru më përbaljtën udhët,
15 gapni ju derjen
tek të hjedhura kopiljet
ljojenjën garruamith.
Vasha formadhja
më rëmpeft për dorje
20 at buzëhjeshëmen
mua m'e sjellt përparanith.
Çera më i dhezjet
me ndë mest shëngëthin,
çë të qeshinj e dhurëmez.
25 Vet çë sit na ruhjen,
jeta e të përmisjet.

KËNGA V

Përse të venë në det
Mendimet, zemëra ime?
Zbardhuan anijeza,
panë këndej e u fshehën...
5 Erdhi dita e Arbërit!
Doemos do vdesim
në shtrat. Në mos rënçim
përpara shtëpive tonë,
e nën dhe do na harrojnë
shokët e vëllezërit,
10 krojet e katundi ynë.
Tani që nata e zezë
me shiun e saj të butë
kudo i përbalti udhët,
15 hapnie ju derën
tek të përhedhurat çupa
lozin të harruara.
Vasha forëmadhja
Ma rrëmbeft' nga dora
20 atë buzëhieshmen
e ma sjelltë mua përpara
Kanë pér t'iu ndezur faqet
me atë shenjëzën në mes,
kur e drojtur të më qeshë.
25 Veç në sy të shihemi,
pa dhe bota të përmbyset

KANGJELJI VI

Ra bora ndë dejtit
e më sbardhi vudhëvet
krahët çë shqitezës.
Gjumi mua më ljodhënith,
5 kurmi vete tue m'u reshtur
porsi grua te Marëbelja
mbrëmanet i reshtjet
shtrushi taraftivet,
ljehëmi e qenëvet
10 mbi miljonët, sheh si shuhet
zjarri e dhezet vreshtavet.
Gjell edhe çë së qëlloi.
O vasha kriekështënj,
but shtran të m'uljënej,
15 pra të vëhej ture tjerr,
gjims ndë t'errët e te drita,
të ljeren këntimëthin!
De të garroja se te bora
biren kronjet e të mbjellat
20 kët gjell çë nga ruanjën;
se të biljt e zonjavet
Samërankat, me tumparin,
gjëmonjën te vresht e larg,
i thon: - Na ju ruami.
25 Më qëllonej tue fjantaksur,
se të përdorëm, ashtu posht,
veim, se shpit e njerëzet
na fanepsëjin mbë t'garaksur;
na ljërejin iljëzit.
30 Ndo se kalji më ljëshonej,
ikën ndë një leg gra
gjith të shprishura, ajo vet
zëj tërkuzën të përtrollën:
kurm' e bukur i njeriut

KËNGA VI

Ra bora mbi det
E ndër leshteriqe zbardhi
Kraht' e shqitëzës.
Gjumi mua më lodh:
5 thuajse trupi më largohet,
 si një gruaje që, Marbelës,
 mbrëmjes, i largohet
 zhurma e trokashkave
 dhe të lehurit e qenve
10 mbi mullinjtë, e sheh si shuhet
 zjarri e ndizet vreshtave.
 Jeta akoma s'fjet.
 O, vasha kryegështenjë
 shtratin butë të ma shtronte,
15 pra të vihej duke tjerrë
 gjysmë në terr e në dritë,
 me këngë në gojë!
 Të harroja se nën borë
 biren krojet e të mbjellat
20 që na mbajnë jetën;
 edhe djemtë e zonjave
 Samërankut, që gumojnë
 me tambur vreshtën e largët
 e i thonë: - Ne të ruajm.
25 I kotur do ëndërritja
 se, përdore, fushave
 vemë dhe shtëpitë e njerzve
 na faniten më të aguar
 edhe yjt na lënë;
30 apo se më zgjidhet kali
 dhe shkon te një trumë gra,
 që përndahen, veç asaj
 që i zë lakun e përtollëm:
 syri i bukur i njeriut,

35 sit i ruanej e m'e buten.
Të dërsitürin stomahjë
më shinej me skemantilj,
e kuqe se më e shihin.
Ajo vash zakonbukur
40 së ljeu ndër mundasha;
porsa mua ndë sbardhën dita,
një kaljivez e ljériem,
ajérjartur tek firaksën,
dhestra e bardh, maljet e ljumi,
45 sa më dishëron te kragu
vajzën dëthiniazëmër,
ajo mua më ka hje.

35 dhe vështrimi i tij e zbut.
Krahërorin e dërsitur
ajo e fshin me mandil,
e skuqur se po ma shohin.
Ajo vashë zakonbukur
40 nuk leu ndër të mëndafshta;
porse mua, kur zbardh dita,
në një kasolle të lënë
e të hapur ernave,
prej ku duken, nëpër të,
45 brinja e bardhë, malet, lumi,
fort ma kënda ta kem pranë
vajzën që më mori zemrën;
ajo mua më ka hije.

KANGJELJI VII

- Dreq rahjet e dejtit
gëzoi dita e kaljthërëz
vallevet kopiljevet:
i ruatin të dashurit.
- 5 Ndë ktë jet çë kemi më?
Hënën e mbrëmanes,
kur dalën te dera ime
vashat e bëshëme,
motërat e ushtërtorëvet.
- 10 U trinteljinj qitharien,
ato të shpërveshtha
ljotënjen e t'ëmbëljit
çerën më i shuanith.
Kemi më të mirën èndër
ç'i qell trimit vajzën.
- 15 Pra çë shpit m'u mbillëtin,
tek dera e errëtëz
ai e pret e më e uljën.
Ajo gapën prehërin:
Vajza: - Mir za, trim, di ljajthi. -
- 20 Ai m'i thot çë do ku bëri,
se t'ë shih, se të m'i fjit;
ajo e gjegjën e më si
ruan nj'ill e jetërin;
se doj t'ikënej, por trëmbjet.
- 25 *Vajza:* - Trim, ri mir, mos sgjonet mëma.
Ajo bën buzën mbë gaz.
Trim: - Vash, puthëm përparanith.
Ata reshtën kriethit:
- 30 pra çë e holjq, daljë m'i bie
ndë cerkut je mbjeth ndë gji.
- Via, ri mir. - Ec me shëndet.
Mbë të nişurit e ruan,
njer çë dolli e nëng e pan.
- 35 Zëgjonet e ndë kët gjell
at dit më ri me mall.

KËNGA VII

- Kundrejt kodravet e detit,
 dita e kaltër gëzoi
 valleve të vashave:
 i shohin të dashurit.
- 5 Në kët' jetë ç'kemi më?
 Hënëzën e mbrëmjes,
 kur te dera ime dalin
 vashëzat e bëshme,
 motrat e ushtarëve.
- 10 Unë tringëllij kitarën,
 ato, të përveshura,
 lozin e një èmbëlsi
 faqet ua zben. –
- 15 Kemi më të mirën èndërr,
 që i sjell trimit vajzën.
 Kur shpitë mbyllen, te dera,
 në të errët ai e pret,
 e ul, prehrin ajo hap:
 - Trim, na merr dyzë lajthi.
- 20 Ai m'i tregon se ç'bëri
 që ta shih e të m'i fliste;
 ajo dëgjon e me sy
 ruan një yll e një tjetër,
 nuk do t'ikë, por dhe trembet.
- 25 - Lamtumir', trim, zgjidhet mëma, -
 bën ajo buzën më gaz.
 - Vashë, puthëmë më parë.
 Ajo e resht kryethit,
 ai e heq e vasha i bie
- 30 dalezë te zverku
 e pushton trimi në gjit.
 - Lamtumir'. – Ec me shëndet.
 Ai e ruan në të ikur:
 u zhduk e njeri s'e pa.
- 35 Djali zgjohet e në jetë
 atë dit' më rron me mall.

KANGJELJI VIII

Mniz e verës bardhullore
biu një re monosaqe
për ndë mest gurëvet:
kan gare te shtrushi ljumit.
5 Pa një re, malji me bor
i buthëtonet njerëzet:
ata ljutënjen të korrat.
Si thëllëza te foljea
u pushonj ndë kët dimër.
10 Ngrëjti deg ulliri shkundur
e kopiljia me hje,
e garruam vëllezeret,
vetëmith kur u m'e dredh
parasten ndë valljet.
15 Jeta e madhe, çë së qetet
ajravet e fjaljëvet,
atë e ka si një ljinar,
gajdhi e sheljqërorit,
pa drit përjashta shpis.
20 Kur ngrehja paidhet
shegur, ljuc, ullishtërjes,
sa monu frija
nd'era tundënej vadhezit.
U ljutja për hjen e mëmës
25 të më çoja mbrëmanet
ndrishe zogj të gjallis.
Shkonej vajza mespurtek,
shtija gur e llastimisej.
Pra çë u rit si më rëmpeu!
30 Noerit më bienith
sa t'e shoh e kurmi
më rodhet e së di të frinj.
Dita ka diellin
çë e sbardhën para sivet;

KËNGA VIII

Mu në mes të gurëve
mbiu një re manushaqesh,
shenjë e pranverës së bardhë:
me gazmend i venë vesh
5 zhurmërimësë së lumiit.
Pa një re mali me borë
u buthtohet njerëzve:
ata lutin për të korra.
Këtij dimri kam pushuar
10 si thëllëza te foleja.
Ngriti degt' ulliri i shkundur
edhe vashëza e bukur,
harruar vëllezërve,
duketë në valle
15 vetëm kur unë e dredh.
Botë e madhe, që s'qetësohet
ernave dhe fjälëve,
atë e ka si llambadhe
që hieshon shelqërorin,
20 po që jashta shpis' nuk ndrin.
Kur i ngrija fshehur grackat,
qullurë, ullishtave,
sa mezi që merrja frymë
po t'i tundte era vadhet;
25 lulja pë hirin e mëmës
që të zija mbrëmanet
plot me zoq të gjallë.
Shkonte vasha mespurtekë,
shtija gur e më mallkonte.
30 Pra që u rrit, - si më rrëmbeu!
Kur e shoh, më ikën mendja,
Dridhem e nuk marr dot frymë.
Dita ka diellin që e zbardh
para syve tanë,

35 porsa ç'ill atë kopilje
ruan e mua ndë kët mall?
Kur u dalj ndë Shurëzët,
vucën mer e vjen te ljumi;
porsa mb'udh e trëmbëme
40 priret e më ruan katund.
Ashtu l julje e gapurëz
një të hën pjono gare,
t'ënjeten bënet e bardh,
di u ndë pat të diellën.

- 35 porse ç'yll e ruan vashën
edhe mua në këtë mall?
Kur un' dal te Shureza,
vucen merr e vjen te lumi,
porse mb'udhë e trembur
kthehet e vështron katundin.
- 40 Luleja e çelur
një të hëne plot hare,
t'enjten, duke u bërë e bardhë,
ku ta dish a e sheh të dielën.

KANGJELJI IX

5 Ëndër e ljig ç'ëndërri trimi!
Dhjet dit vasha e bën,
ndo ahjimaz, ndo te shpia,
mbahej me gjitoniet.

10 Trimi hipënej murxharin,
t'egérin, të trëmburin,
Kroiri të m'e potisën;
porsi ajo si kish zakon
më së vinej Kroiri,

15 pra m'i vate nd'ëndërrët.
Mbrëmanet, jë leg kopilje,
ka arat t'ardhura,
te tries e t'et ganjunit
pjot gare u gapëtin.

20 S'erth me to, por tir mbë shpi
vajza e mjelj shumë e dashur.
Ashtu bilj të nëmurish,
pa veshur, pa ngrën,
si të ndajtur ka të ljunët,

25 ka in zot së shohën mir,
besën e kan mbi vethen.
Fjëti trimi i heljëmuar,
nd'ëndërr pa derën e saj;
ndë një gur e porsiljisur,

30 zgjith te një sarua rëz
e m'e vëj ndë prehërit.
Ajo ngrëjti sizir
e më pa të dashurin:
pruar e ulji kriethit
e më shkundi rëzjen
dhja se i goi ruhjet.

KËNGA IX

Ç'ëndërr të keqe pa trimi!
Dhjetë dit vajza e bëshme,
ndo në arë e ndo në shpi,
rrinte vetëm me gjitonet.
5 Trimi i paske hypur atit,
të egrit, të tmerrshmit,
te Kroi i Ri t'i jap ujë,
porse ajo, si e kish zakon,
s'vinte më te Kroi i Ri,
10 po m'i vate në ëndërrët.
Mbrëmanet, një varg me vasha,
të ardhura prej arave,
ne tryeza e t'et të çunit
plot hare u hapën.
15 S'erdh me to, po tirr në shpi
vajza e mjerë, kaq e dashur, -
si bijtë e të varfërve,
të pavesur, të pangrënë,
thuaj ndarë nga të lumët,
20 nga zotynë s'shohin mirë,
besën e kanë mbi veten.
Trimi fjeti i helmuar,
në ëndërr pa derën e saj:
te një gur e në shullë,
25 zgjidhte nga një tufë rëzë
e m'i vij në prehër.
Ajo ngriti sytë
e më pa të dashurin,
u pruar e uli kryet
30 e më shkundi rëzën,
thuajse pa një të huaj.

KANGJELJI X

Valle Pashkës

Zëgjou, trim, i agëzuam,
in zot ljëreu var,
perëndonjën iljëzit,
shuhën zjarret, derdhet ujt.
5 jeta veshet ndër rë rea.
Ashtu, zëmër lkipisjare,
ti të priresh e garepsur.
Si nj'ani nkarkuar me trima,
çë te mesi dejtit
10 pan katund e dishëruar,
erdhe i hjeshim, pjot gare.
Kush të mori sishit?

Nj'an e valles

Kush porsiti ren e maljit
mon me shi të na kuljtonej?
15 Zonja e madhe u anankas
jasht katundit të më vej
ndë një darsëm me kopiljet.
Kish ndër sit dejtin,
kish mbë zemër hjen e shpis,
20 kurna pa djalin e saj
të përdorëm me një kopilje.
Vajza ndehti nd'eshtërat
gazin të përshuat;
si një marmur me llogaz
25 ruanej e përrpara sivet
dherat i vejin e i vijin.
Djali u resht e u buar te llaka:
të përljotëm drodhi sit
qjellit vetëm, tundu dhes,

KËNGA X

Valle e natës së pashkës

Zgjohu, trim, gëzuarë!
zotynë la varrinë,
perëndoijnë yjezit,
shuhën zjarret, derdhet ujët,
5 bota vishet ndër të reja.
Po kështu, zemër e dhëmshur,
priresh dhe ti e gëzuar.
Si një ani ngarkuar me trima,
që te mesi i detit shohin
10 fshanë e dëshiruar,
erdhe gjith' hir e hare.
Po kush të mori më sysh?

Një pjesë e valles

Kush porsiti renë e malit
mon' me shi të na kujtonte?
15 Zonja e madhe u nxitua
jashtë katundit të vejë
në një dasmë tok me çupat.
Kishte detinë në sy,
hien e shpisë në zemër,
20 kur na pa djalin e saj
dorpërdore me një çupë.
Vajza ndjeu nd'eshtërat
gazin t'i përshuhet;
si një mermer që mendon
25 shihte dhe përpara syvet
dherat i venin e i vinin.
Djali iku e humbi brinjës:
të përlotur ktheu sytë
qiellit që rrëthonte dheun

30 perënduar djelli,
pa dalj iljëzit.
Ish si zëmër çë varesi
kët jet të panjohur
e së sheh ku të më vej.

Gjith vallja

35 Via, ljevrosu i gadgjar:
vajza çë ti deshe mir
ë me ne ndë valljet.
Prana di zonja jot ëm,
ndomos se nëng e thot,
40 se katundit i pësove
porsi vera triesës,
porsi dheut njeriu me fjalj.

30 vetëm, se dielli kish rënë,
 yjet edhe s'kishin dalë.
Ish si zemër që mërzitet
nga kjo botë e panjohur
e nuk sheh se ku të vejë.

Gjithë vallja

35 Ngreu, levendi djalë!
Vajza që ti dashurove
ësht' me ne në vallet.
E di mir'zonja jot ëmë,
ndonse nuk e thotë,
40 se ti dole në katund
porsi vera në tryezë
e mbi dhe njeriu më fjalë.

KANGJELJI XI

Duro, zemër, e duro
sa duroi malji me bor.
Shkepëtin nënt djellas,
sbardhulluan kumbullat:
5 trimi ka katund i larg
duall e ruati mbë menat
e garroi shpizën.
- Ljumi u! më thoj majli
si një qeljqë çë m'i frin,
10 bjer të freskurit te voga,
porsa mbrënta llamparisën,
është ajo vajz e mjelj.
Vetëm ka t'ëmën e t'an.
Ata duan. Kuj të m'i thet
15 ëg atire mos i thet?
Ajo lijë katund e thuhet
nusja e trimit guaj.
Vjen një ditë e thjellëmez
çë t'uljet ashtu mbë der,
20 të më qepinj ljinjëzën.
Ato ruan dejtin:
fjuturonjën ndallanishet;
e vëhet e më kënton
strofat çë m'i thoja vet
25 nd'at mot çë duhëshim.
E garron zotin e saj
e më uljën kriethit,
kurmin tim fjantaksënith.
I ljërier muqevet
30 ashtu malj me ndonjë thellëz,
pra çë njerëz një katund
stisin sipër pjono hje
te llakat e gjeljëbëra,
ë malli trimavet;
35 e stoljisur, tundu gra,
delj kopilja për martuar,
ljehen djalje sikëqi.

- Duro zemër, e duro
sa duroi mali me borë.
Shkrepëtinë nëntë diej,
zbardhëlluan kumbullat:
5 trimi nga katundi i largët
doli e i pa menatë
dhe harroi shtëpinë.
- Lumi unë! – thoshte mali.
Si ai qelqi, që m'i frys,
10 bjerr ndriçimin nga hukatja,
porse brenda gjithë ndrit,
ashtu është vajzë e mjerë.
Ka vetëm t'ëmën e t'anë.
Ata e duan. Kujt t'i thotë
15 "po", në mos u thëntë atyre?
Ajo le fshatin e quhet
nuse e trimit huaj.
Po na vjen një ditë e kthjellët,
që t'ulet ashtu në derë,
20 të më qepë linjëzën.
Vështron detin:
fluturojnë dallëndyshet;
e vihet e më këndon
këngët që i thosha vetë
25 nd'atë mot që duheshim;
e harron zotin e saj,
me unj kryet e në mend
sjell fytyrën time.
Ja, si bregu i braktisur
30 gjëmbave e thëllëzave,
ku vinë e ndërtojnë njerzit
një katund plot hieshi
te luginat gjelbërore,
është malli i trimave.
35 E stolisur, në mes grave,
vajza del për t'u martuar,
edhe lindin djem sydritë.

KANGJELJI XII

- Si suvalj ndë dejtit,
paru e trubull si një malj,
nëng ruan më se anin,
ashtu grat ndo ven mbë krua,
5 ndo te ljumi, o për të gola,
mose thojn vashën e nëmur,
çë i biri i zonjës madhe
i dashur zilepsënith.
- Kopilja e dhurëmez
10 mbahej mose me gjitonet:
mbjidhëshin mbë t'errëtit,
mbrëmanet e mose ljinj
thojn, ciljon e skemantilje.
- Një të diellëz menat
15 u e çova Korqiolon.
- Vajza:* - Trim, ti mua ndë më do mir,
udhëvet mos m'u përpinq,
mos më ruaj ndë legiet.
- Trim:* - Vash, i pari im mall,
20 aq i mjelji e s'u pantehja
sa edhe të të dhunoja.
- Mos më qaj ti, bir zoti,
mos ti bën të jem u ftes
ljotëve çë nëng shprishën;
- 25 së use të nëmurën,
heljmove kopiljet,
se njeriu s'i bëre keq.

KËNGA XII

Si suvala e detit
e turbullt' e si një mal,
nuk pyet më për anijen,
ashtu dhe gratë në krua,
5 o te lumi, o për shkarpa,
flasin për çupën e varfër,
që i biri i zonjës madhe
e don edhe dashurohet.
Vasha rrinte gjithë turp
10 vetëm me gjitonet;
ato ktheheshin nga puna
mbrëmanet e veç për linja
flisnin, për shami e fustane.
Një të dielë menatë
15 e gjeta në Korqiollo:
- Trim, ti mua në më do fort;
udhëve të mos më pjekësh,
ndër shoqe mos më vështrosh.
- Vashë, malli im i parë,
20 unë i mjeri s'e pandeha
që kështu të bëja dhunë,
- Mos u qaj, o ti bir zoti,
mos bëj që të jem fajtore
për lotët që s'duhen derdhur:
25 s'dëmtove të varfërën,
as helmove çupat,
njeriu s'i bëre keq.

VJERSHI TË BILJËS KOLLOGRES

Nd'atë katund çë sonte të m'arrësh,
së ke të foljët an, së ke ti shpi;
atje s'ë kopështi it, së delj me nder;
oj zëmër guri si së ri me ne?

VJERSHË E BIJËS SË KOLLOGRESË

Në atë katund ku sonte do më arrish,
s'e ke të folët tonë, s'e ke shpinë;
atje s'ë' kopshti yt, atje s'ke ndere;
o zemërgur, përse nuk rri me ne?

KANGJELJI XIII

Valle

Pra çë, zot, ke të na ljësh,
vafsh si nj'ill çë dritjen
nëng bjer tek udh e tij.
Bir, me heljm të riut ënt
5 mos të qoft përlipurith.
Ahjena çë të na vish,
qoft i but dimëri,
me ullinj e qumështith.
Biljat e bëshëme
10 éma shum të më martoshin
me të zëgjedhurë kopilj.
Të na vish si ka jashti
fjaljët e të dashuret,
si anamesa fjetavet
15 ujuljës çë kam te dera,
par garaksur Shëngjeza,
më garepsën zëmërën.
Er e ljez çë tundën fjetat,
gjumin e njerëzet
20 ljeson se dihjet.
U më vëhem te pështjeri
tim bilj të ritjen.
Sjeljësh t'i nj'ushtër fanëmir
të na gapinj këta rehje
25 ljefteris çë buartim.
Ndër të veshura të zeza
nusja së fanaroset
valljes çë dridhet.
Zonjat me djaljin mbë dor
30 buthëtonen e ruanjën.
Gjith gjërit të mbjedhura
njihjen pjanon gare.
Ljulj' e ver mbësallëvet,
malli të këcierit,

KËNGA XIII

Valle

Me që, zot, do të na lësh,
vafsh si një yll që dritën
nuk e bjerr udhës së tij.
Bir, me helm të ritë e tu
mos qoftë përzier.

5 Atë dit' që të na vish,
qoftë i butë dimëri,
me ullinj edhe me qumësht.
Dhe bija të bëshme
10 mëmat më martofshin shumë
me djema të zgjedhur.
Të na vish si nga larg vijnë
fjalët e të dashurve,
si mespërmes fletëve
15 të ides që kam te dera,
duket më të aguar Shenjëza
e më gézon zemrën.
Era e lehtë që tund fletët,
gjumin njerëzve u letoftë
20 ndaj të gdhiri,
edhe unë i vihem punës,
që të rrit fëmijët.
Sjellsh ti një ushtëri fatmirë,
të na i hapë këto brigje
25 lirisë që borëm.
Në të veshura të zeza,
nuseja kurrë mos daltë;
te vallja që dridhet,
zonjat me djemthit në duar
30 buthtohen edhe vështrojnë;
tërë gjëria të mbledhur
njihen plot hare;
lule e ver' mësallave,
mall për të kërcyer

35 je trime i pasurith.
Ti te hjez' e shpis sate,
nën të guajët çë të rish,
çë ndër njerëzit na jemi?
Pors' ai zot çë me gajdhi
40 djaljérin të bukuroi,
djepin të veshi me ar,
sa një katund ljunten për tij,
ai zot më të do mir.

35 me trimin që e ke.
Ti te hieja e shtëpis' sate,
nën të huajt' kur të rrish,
ç'jemi ne ndër njerëzit?
Por ai zot, që gjithë gaz
40 të zbukuroi djalërinë,
djepin ta veshi me ar,
aq sa një katund për ty
lutet, ai zot të do

KANGJELJI XIV

- Pra çë dielli i ra te shtrati,
m'u pataks micoria:
vu njinje tē veshurat,
duall ka rij i biri zotit.
- 5 Nj'er ngrénej buguathin,
ja e shtëfrinej murevet.
Mosnjeri shkonej atej.
Vetém fjit te buz' e udhës
ajo Rin ndë vatërë:
- 10 - Di u ndë trimi i gadhjar
më tē shkonj kësaj udh!
Fanëmirat nd'at Greqi
çë tē foljët i gjegjen!
Vate! – tha me vetëhen,
- 15 u pruar te shpi e saj,
mori telj e trastjen
e më vate ka ullinjët.
Mbjidh ullinj e qanej.
Çë shkararti pes ullinj,
- 20 tek i pesti u porsiljis;
atje e qëlloi gjum.
Trimi nd'ëndër më ju duk,
çë m'i dilj tek udha e ljumit.
Fushat mban in pjono bor,
- 25 shqëntet nrag i pikullojin.
Trimi: - Me ktë mot tē bëje finjën!
Duart si më tē nkuqëtin.
Vashës i vej buza mbë gaz,
porsi njota nj'er e keqe
- 30 shkundi borën e fushavet,
e përflushi si suvalj
e tē kaljthër si një dejt
posht rehjevet e gapi.
Vati trimi i nisurith.

KËNGA XIV

Pasi dielli i ra te shtrati,
 m'u pataks e mjera:
 vuri shpejt të veshurat,
 dual nga rrij i biri i zotit.
 Era ngrinte pluhurin
 5 E e shfrynte mureve;
 asnjeri s'kalonte andej.
 Por atje, te buzë e udhës,
 Rina flit, vetëm në vatër:
 10 - Ku ta dish në do të shkojë
 trimi i hieshëm më ksaj udhe!
 Fatmiroshe ato n'Greqi
 zërin që i dëgjojnë!
 Vate! – tha me vetëhe,
 15 u kthyte në shpi,
 mori tërkuzën e trastën
 e më vajti nga ullinjtë:
 mblidh ullinj e qante.
 Pasi shkundi pesë ullinj,
 20 tek i pesti, në shullë,
 ndejt e e zuri gjumi.
 Trimi në éndërr m'iu duk,
 që i doli udhës lumit.
 Fushat ishin plot me borë,
 25 rrobat mbi krah i pikonin.
 - Me ktë mot ke bërë finjën?
 Si të janë skuqur duart!
 Vasha vu buzën më gaz,
 Kur, - ia befti një erë e fortë,
 30 shkundi born' e drurëve,
 e përflaku porsi valë
 e të kaltër si një det
 poshtë kodravet e hapi.
 Vate dhe trimi, i rrëmbyer!

- 35 Ndë një spart ajo e zën:
prapa ruati e larg e pa
si një flutur nd'ata uj,
çë tundet e vente vente
sbardhën të këputurith.
- 40 Porse u ngre vore jo ftohët,
çë m'i ngriti cerkëthin
e gjun e sbuluarith,
m'i këputi gjumëthin.

- 35 Te një spart ajo u zu:
pas e ruajti e larg e pa
si një flutur përmbi ujët,
që tundet e, vende-vende,
zbardhon së këputuri...
- 40 Porse u ngrit veriu i ftohtë,
që m'i ngriu zverkëthin
edhe gjurin e zbuluar, -
m'i këputi gjumin.

KANGJELJI XV

Udhës ime parkaljesa
- Shën Mëri e shpivet ona,
këto udh ti të më ruash.
Dej menat dihet e djell
5 e ti delj për ndë katund.
Arat të bihen shëndosha,
ljopt të mos provisënjen,
shpit të mos përlipjen,
gjith të thon: "Ti ruana".
10 Çë së prita, por u nisa?
Ardhur kishja me uratën:
ti ndëljeje vajzat
çë me buk së frihjen;
ndo tjetrën ndë derjet,
15 ndo m'i trintëllin argaljia,
më së shkonj asaj udh.
Frushkulli s'ë për njerin,
ndo ait e ljisëvet,
ndo ngjalja e ujravet;
20 vetëmith burri me gruan,
kurm çë kaljbjet te bota.
Prana mir ata së shohën
jan ftes ndë duhjen.
Udhës ashtu parkaljesja.
25 Tek arrura e fjëjta natën,
im vëlla Konati, djalj
si një lbulje, i vëdekur,
më dolli veshur i bardh.
Milosao: - Si ja e thon këtij katundi
tek ti rije, im vëlla?
Sa gare çë të na shohën
zoti tat e zonjë mëm!
Konati: - Dheut errët tek ti fjë,
30 tundu dushqe e tundu dejt,

Udhës sime lutesha:
 - Shën Mëri e shpive tonë,
 këto udhë të m'i ruash!
 Pasnesër gdihet e diel
 e ti del nëpër katund.
 5 Arat të mbijn' të shëndosha,
 lopët të mos në pëlcasin,
 shpitë mos vishen në zi,
 gjith' të thonë: "Ruajna!"
 Pse nuk prita, por u nisa?
 Do më kishe dhënë uratën,
 do të kishe ndjerë vashat,
 që me bukë s'fryhen.
 Daç të tjerrinë te dera,
 15 daç t'u tringëllijë vegja,
 asaj udhe më nuk shkoj.
 S'është bisha për njerinë,
 as shqipja e lisave,
 as ngjala e ujrave;
 20 vetëm burri ësht' për gruan,
 kurme që u kalben nën baltë,
 ndërsa të mirë ata s'shohin,
 se, kur duhen, bëjnë faj!"
 Udhës, ashtu lutesha.
 25 Tek arrita e natën fjeta
 im vëlla Koniati, djalë
 si një lule, i vdekur,
 më del veshur në të bardha.
Milosao; - Si e thonë këtë fshat,
 30 ku ti rrjaje, o im vlla?
 Sa gëzim që të na shohin
 zoti tatë e zonja mëmë!
Koniati: - Dheut errët, ku ti fle
 Në mes dashqesh edhe detit,

- 35 ka mot, vëlla, çë dolla.
 Nani erdha të të ljevrosinj.
 Njerëzit ronjën te shpit
 ndër të ndajtura e ndër ljipli,
 djelli i dolli ka malji,
 40 gjumi shtretevet i prën.
 Di kopilj çë duhjen,
 stan e jetën së ndërrojën.
 Si ka golja të pështoi,
 se ndë vashën pafuqi
 45 mbi dhe trimi ziljepsën,
 vollet zoti çë m'i bëri?
 Nëng ai ndajti Kallavri
 idhrioten sikëqi
 kurmmagjepsurën lluiz.
 50 Vu paljacët çë bëri nana
 tek ania mbrëmanet
 e ndë shpit e sbaudhirtur
 mbjidhej për natën e ljurtëm.
 Çë ja e ru trimi e puthi.
 55 - "Nd'at dhe çë vete vet,
 thuam ndë do gjë ti trim.
 - Kur të vesh te zalli guaj,
 shtjer ndë dejt ti skemantilj,
 ljut të vinj përrroit ën,
 60 të m'e di se nëng u mbite.
 Ljut sheg e shën Maria
 gjith paru së të përljipën".
 Pra çë java me shum gjell
 shkuar u bori, mbi shurët
 65 trimi njogu skemantilj.
 Si ajo ç'iku ron përtej,
 pas vëdekur, - tha, - na romi.

35 ka mot, o vëlla, që dola.
Erdha të të ngushëlloj.
Njerzit rrojnë në shtëpi
të përçarë e në zi,
po kur dielli del nga mali,
40 gjith' njësoj në shtrat i prën.
Dy të rinj që duhen,
gjendjen, botën s'e ndërrojnë.
Si të shpëtoi nga goja,
që, kur vashën pa fuqi
45 përmbi dhe trimi e do,
merr mëri zoti që e bëri?
S'e largoi ai Kalabrie
hidriotenë sydritë,
shtatmagjepsurën Luizë?
50 Shpuri mbrëmanet në anije
mbulesat që bëri gjyshja,
e te shpia e boshatisur
natën e fundit u mblodh.
Trimi e arriu e e puthi,
55 *Luiza:* - Në atë dhe, ku po shkoj vetë,
thuam në do gjë ti trim.
Trimi: - Kur të vesh te bregu i huaj,
hidh në det mandilin,
lut të vijë prroit tonë,
60 që të di se nuk u mbyte.
Lut dhe zonjën shën Mëri,
kurrë zi mos të të sjellë.
Kur kaloi një javë e gjatë,
trimi gjet mbi shur mandilen
65 edhe tha: - Si ajo që iku
edhe rron përtej,
kështu rrojmë ne pas vdekjes.

KANGJELJI XVI

- Ajri çë dreqin mon
friti ka dejti.
- Te rahji Llumbardhavet
goll më gapi derjen,
5 dalj më muljvi çerjen
e më reshti gjumëthin.
- Milosao:* - Ruash e ftohtëza vore,
se më zëgjon, ti më garepsën.
- 10 Maria ndër degëzit
nd'i qikar, i ka hje.
Ti së ljeve ndë dhe të guaj.
- Vorea:* - Kur ljeva të parëzën,
dushku u tund te Prokfilli.
- Të biljën e Kollogres
- 15 mos ti e pe nd'ata përrenje?
- Garepsën dita me diell
të shëndosh e të sëmur.
Të ndin e qitharjes,
me të bardhëtin kopilj
- 20 ljuanej Millordeza,
shtrushullonej cohëza,
frihej gjiri e prirjej,
e m'i shprishej shtekëthi
e m'i fjisim sizit.
- 25 - Mba tutje, bushtra vore,
se më ngrin eshtërat!

KËNGA XVI

- Era që e ndreqi motin,
fryu nga deti.
- Te Kodr' e Llumbardhave,
lehtë se ç'ma hapi derën,
5 ëmbël më dheli fytyrën
e më reshti gjumin.
- Milosao: - Më rrofsh, i ftohti veri,
që më zgjon e më gëzon!
Sa i ka hie koçimares,
10 kur ia përkul degëzat!
- T'i s'leve në dhe në huaj.
- Veriu: - Kur leva të parën herë,
dushku u tund te Pokfilli.
- Të bijën e Kollogresë
15 mos e pe nd'ana përrenj?
- Dita me diell gëzon
të shëndoshë e të sëmurë.
Me kitar', vasha krenare
luante me djaln' e bardhë
20 e i frushullon fustani,
gjiri i fryhej, rrrotullohej
e m'i shprishej shtekthi
e mi flisnin syzit.
- Mba tutje, bushtëra erë,
25 se më ngrive eshtërat!

KANGJELJI XVII

Shpi tonë të shprishura
dej menat u më ju shoh.
Shoh hjillon e Rakanieljit
e vashat çë ljanjën.

5 Nesër mbë të serposurit,
shkon vasha ka dera ime
e më sheh shumë gare;
pien: - Ç'ë këjo gare?
- Ë gare e të birit zotit,
çë na vjen nesërit. -

10 Zëmëra vashës i llaftarisën
Mblidhet ndër të motërat,
uljet, ngrëhet, delj te dera.
Gjith gonet janë pjono zjarre:
ven me ur ndë dorjet
prapa ljakuriqevet
udhëvet ganjunëzit.

15 Shkeptën vashëza gares,
porsi djalji një mënat
çë i dihet me gachi.
Mbi shtrain e mundasht
drita çë m'i gapjet
m'i këputën gjumëthin.

20 Sheh të jëmën për ndë shpi
me këshen të shpjeksurith,
jetullën ndë dorjet,
mbi bufet sheh pasiqirën
e patakset, se kuljton
trimatë ndë Shurëzët

25 e stoljitet e vashavet
të përgjunja Shën Lli,
përpara Mesosporites.

KËNGA XVII

- Shtëpi tonë shpërndara,
do t'ju shoh pasnesër.
Do shoh bregn' e Rakanielit
e vashat që lajnë.
- 5 Nesër ndaj të ngrysur
shkon vasha nga dera ime
edhe sheh shumë hare;
pyet: - Ç'është kjo hare?
- Është hareja e t'bir të zotit,
që po na vjen nesër.
- 10 Zemra e vashës i kërcen.
Mblidhet tek të motrat,
ulet, ngrihet, del te dera.
Nga çdo anë sheh plot zjarre:
çunat, me urë në dorë,
Ndjekin udhve lakuriqët.
Shëndrit vasha prej hareje,
porsi djali një mëngjesi
që gdhihet me gaz.
- 15 Përmbi shtratin e mëndafshëtë,
drita që m'i ndehet,
m'i këput atija gjumin.
sheh të ëmën nëpër shpi
me gërshet të shpleksur
e me lidhëse në dorë;
- 20 mbi tryezë sheh pasqyrën;
brof në këmbë, se kujton
trimatë në Shurezët
e stolitë e vashave
- 25 30 përgjunjur në shëndëlli
përpara Mesosporites.

VJERSHI TË BILJËS KOLLOGRES

Ishja ndë vallet e i ndërruam arrure,
më shture sit e m'u skotis ronia.
Mos të varesinj, djell, këjo rej e ljën,
Ndë të përpinqet e llampar një her.

VJERSHË E BIJËS SË KOLLOGRESË

Isha në vallet e i ndryshuar erdhe:
më shture sytë e m'u errësuajeta.
Mos e ki rëndë, o diell, kjo re e lënë
Në të takoftë e ndrin dhe ajo një herë.

KANGJELJI XVIII

S'in tē trimave o tē grave
tē martuarame rogollim,
si rēnkime zämérje
çë ljufton Vëdekja,
5 porsa in tē fritura
djaljeve tē préjturve
te djepo me ninuljën
mbë tē rar tē djellit;
si tē tundur fjeta dhrish,
10 si vivilj e ditjes,
nd'ato zäméra tē ljea,
kur thellëza m'u ljëshua
ka ljumi Teodorit.
Shkoi mbi qeramidhevet,
15 ra te kreu djaljit
parganjotit Milloshin,
ç'ish te shtrati i vëljust,
e m'u vu e m'e tagjisën.
Çë férnoi tagjisuri,
20 gapi krahët e m'u ulj
mbi spërvjerin e mundasht,
ljëreu férshëllimjen
Djaljit i qëlloi gjum.
Nd'i qëlloi, lje tē fjër:
25 mos kuljtonj tē bardhën ëm,
ç'e cathur e pa frim
voshqeshit më shqirjet,
ture i thir zotit saj,
çë dualli e nëng u mbjoth.

KËNGA XVIII

S'ishin grahma trimash
e grash të martuara,
as rënkimë zemre
që lufton me vdekjen,
5 porse ishin frymë
prej djemthish që prëhen
djepave me ninulla
më të rar' të diellit;
e si fërfëllime gjethesh
10 të hardhis', si fryma e ditës
në ato zëmëra të lehta,
kur lëshohetë thëllëza
nga lumi i Teodorit.
Ajo shkoi mbi qeramidhet
15 edhe ra te krei i djalit
të parganiot Milloshinit,
që ish te shtrati i vëlushtë
e m'u vu e ma ushqeu.
Si mbarojeti së ushqyeri,
20 hapi krahët e m'u ul
përmbi tendën e mëndafshëtë
e ia lëshoi këngës.
Djalthin e zu gjumi.
Nd'e zu gjumi, le të flerë,
25 mos kujtoj' të bardhën mëmë,
që e zbathur e pa frymë
pyjevet po më rrëqiset,
duke i thirrë zotit saj,
që doli e nuk u kthyë.

KANGJELJI XIX

Ndë tē rar tē dīmērit,
vajta me timē vellezér
te garaca Marljlje,
shum i pritur. Deljémjeri
5 ngrogou qumështin e i rëmpiem,
sit me ljet: - Ga, i bardhi trim.
Kur vinej tatëmadhi,
Vetëm qumështje tē ngrogët
Doj; pastajna, mbë tē ditur,
10 ushtërit kishë garruar.
Pa hje, i pisëruam,
rija si te dheu guaj.
Fjëjtin tē mi vellezér.
Deljet rumpullarëshin,
15 gjumin më këputëjin.
Të parën u m'u pataksa,
ka Mbuzati hënëza
mbi dejt dhezënej.
Për së diti u m'u pataksa,
20 njerëzit e frushkuljit
tē qëlluar illi së ruan,
por i taksën deljevet
nata me psor mbëdha.
Për së treti u m'u pataksa,
25 hëna rar, kullotënej
ndonjë ka ati, këtu,
kocorehjet gjimës tē bardh.
Kur tē katërtën e zëgjova,
deljet ona u kish gapur
30 ljunrave tē kaljthërve.
Mua më zu malli katundit.
Dolla posht sheshevët
ç'in tē njom, tē shprishuris
borjes tē paljosur

KËNGA XIX

- Më tē rar' tē dimërit,
vajta bashkë me tim vlezër
te stani i Marlules,
i pritur ka mot. Bariu
ngrohu qumësht e i rrëmbyer,
syt' me lot: - Ha, trim i bardhë!
Yt gjysh, kur vinte, nuk donte
veç qumësht tē ngrohtë;
pastaj, gjer tē gdhihej,
ushtrinë e harronte.
Pa kreni dhe i trishtuar
rrija si në vend tē huaj.
Fjetën tim vëllezër,
Delet që zhurmonin,
gjumin ma këputnin.
Kur u çova për së pari,
nga Mbuzati hënëza
sipër detit llamburinte.
Kur u çova për së dyti,
ylli s'ish duke vështruar
njerzit e bishat që flinin,
por u takste deleve
net me fate tē mëdha.
Kur u çova për së treti,
hëna kishte perënduar;
ndonjë ka, aty-këtu,
po kulloste kodrave
gjysmë tē zbardhuara.
Kur tē katërtën u zgjova,
delet tonë ishin hapur
lumenjve tē kaltër.
Mua më zu malli i katundit.
Dola poshtë shesheve,
që ishin lagur: kish dëborë

- 35 nën hjen e stulpavet,
 e vashëن kriekështënj
 njoga te udh e katundit:
 njoga stan pjono gajdhi
 me të kaljthërën podhe.
- 40 Ju përpoqa ndër vrieljet.
Trimi: - Se ti vije somenat
 Njer këtej, s'unt e pantehja.
Vasha: - Nji s'erdha të tjera her?
 Së pam me k'të dërgojmi bukën
 tim vëllezëre. Tha mëma:
 "Mbajth edhe di parkaljidhe".
 E sonte, fjëjte mbë truall?
 - Afër zjarrit i pushtruam
 - Popo! Nji së munt vije
- 45 prëm mbë shpi. – Te shpia ime
 vajza kriekështënj
 nani më së fanaroset.
 - Sa ka dielli çë ron,
 mos tek uljet mbrëmanet
 nëng ri i vetëmith?
- 50 - Bushtër, - kur të prijem
 ndër të guaj, të frihjesh,
 si të guaj ti të më dish!
 - E pse?" Vejim aférith:
 mbajti. Prana, të përljotëm
 pruari sit te vrika mbe' an.
- 55
- 60

- 35 të pashkrirë, të përhapur
nën hien e shkurreve,
e vashën kryegështenjë
njoha te udhë e katundit,
njoha shtatinë plot hir,
40 spikun e kaltër të fustës;
e takova nëpër zhugat.
Trimi: - se ti vije somenatë
gjer këtu, nuk e pandeha.
Vajza: - Pse, s'kam ardhur tjera herë?
45 S'patëm me kë t'u dërgojmë
bukën vllezërve. "Shko, mblidh
dhe dy skorje", më tha mëma.
Sonte mos fjete më truall?
- Afër zjarrit i mbuluar.
50 - Bobo! S'mund të vije mbrëmë
në shtëpi? – Te shpia ime
vajza kryegështenjë
tani më s'po duket.
- Se ka dielli që rron,
55 mos, kur ulet mbrëmanet,
vetëm s'rri?
- Kur të kthej në dhe të huaj,
ngopmu ti, mos zemërgure,
si të huaj të më dish!
60 - E përsë?" Ne pran' e pranë
ecnim. Ajo u përmbajt
e pastaj sytë e përlotur
i ktheu nga plepat anësh.

KANGJELJI XX

- Fjetat in të mbitura,
djelli i sqepur reshit,
pa oreks zemër e gravet,
kur u roth një shkuntuljim.
5 Kin ullinjët të mundurë,
shpit të savurrosura,
ljën njerin te voll e dheut.
Ljehëmistin frushkuljit.
Gjintjes çë e skotisur
10 sillej e përpinqej mb'udh,
nd'at nat të pabes
më proseksa vashëzën,
at mesgollëzën,
at kriekështënjëzën.
15 Si më shihet pjot ampni
llill çë zëmërat oreksën,
llill çë thot: "Më ruani dritën;
jeta së sholjarjet".
Bardhullore u më e pe.
20 *Vajza:* - I bardhë birë buljari,
se ti më merr, ti ku më qell?
Nëng jam u zonj e madhe
si bushtra ë, jot kunat.
Trimi: - Skutari së thuhjet
25 më katund. Përtej malj
priftëra jan të na martonjën.
U me akull e prament,
ti më ruan kaljivjen
e më ljan të veshurat
30 vet për mua të vetëmith

- Gjethet ishin si të mpira,
dielli i fshehur resh,
zemr' e grave pa dëshirë,
kur, - ia dha një shkundullim.
- 5 Ullinjtë e thyer,
shtëpitë e rrëzuara,
njerzit i braktisën
mërisë së dheut.
Ulërinin egërsirat.
- 10 Përmes gjindjes së tmerruar,
që sillej, përpiquej udhës,
asaj nate të pabesë
kam diktuar vashëzën,
vashëzën meshollëzën,
- 15 atë kryegështenjëzën.
Si ai që një yll të qetë
sheh e zemrën ia ngroh,
yll që thot: "Vështromni dritën,
bota nuk do të shkallmohet", -
- 20 bardhëllore unë e pshë.
Vajza: - O i bardhë bir bujari,
në më merr, ku po më shpie?
Unë s'jam një zonjë e madhe
si mizorja jot kunatë.
- 25 *Trimi:* - Shkodra më s'thuhet qytet;
përtej malit gjejmë priftër
që të na martojnë.
Un' me shigjetë e parmendë,
ti kasollen të më ruash
- 30 edhe rrobat të më lash,
vetëm për mua të vetmin.

KANGJELJI XXI

Nesér dihet shën Mëria:
 freunkullera më u dhez,
 udhët jan pjotë me fjalj.
 5 Mën, ullinj e vreshtat onë,
 verdhullore hënies,
 mos maj ju të gënjeni
 vashat e këtij katundi.
 Se ti mbrëma e hjeshëme,
 kush me tij të rie çë gjum
 10 nani gjintës t'i qëllonj?
 Mua thëllëza mbi shtrat
 kurm më sheh të pa llogaz,
 si një thron shihjet;
 si të pantehjinj se ë menat
 15 dita ime madhja?
 Shkrehet e më bie kumbora
 me gare më të garaksur.
 Ka dejti motëra ime
 gapën e më ruani mon,
 20 kurmi vet i qeshunith.
 Shpit ona pastronien.
 Para shpivet, thirm e valles.
 Kunatat çë mbëmanet
 patin fjalj ndë vatërët
 25 e me voll qëlluani gjum,
 rrin afër ndë valljet,
 të zëna për dorje.
 Vajza kriekështënj,
 e ljërier prindëvet,
 30 mua më vjen e tin zot
 çë e bëri pastes,
 çë uljën sit e ruan tejeta
 gjith njerëzit vëllezër.
 Nesérith, ndë kët her,

Nesër gdhihet shën Mëria,
 Flakadani seç u ndez,
 Udhët janë plot me fjalë.
 Mana, ullinj e vreshtha tonat,
 verdhëlluar hënës,
 5 kurrë të mos i gënjeni
 vashat e këtij katundi.
 O ti mbrëmje e bukur,
 kush me ty po rri tani
 10 që e zuri gjindjen gjumi?
 Mua thëllëza te shtrati
 më sheh kurm të heshtur,
 sikur të shih një statujë;
 si të pandehë se nesër
 15 është dita ime e madhe?
 Shkrehën pushkë e bje kambana
 me hare më të aguar;
 motëra ime nga deti
 hap dritaren e sheh motin
 20 e gjith' kurmi po m'i qesh.
 Shtëpitë tonë pastrohen.
 Para shpive, - thirrma e valles.
 Kunatat që, mbrëmanet.
 bënë fjal' te vatra
 25 edhe fjetën zemëruar,
 rrinë afër në vallet,
 të zëna për dore.
 Vajza kryegështenjë,
 liruar nga prindët,
 30 vjen te unë e te zotynë,
 që e bëri pa mëkate,
 që ul sytë e sheh mbi dhe
 gjithë njerzit si vellezër.
 Nesër ajo, në kët' orë,

35

uljet te shtrati im,
 më jep çerën pér të puthur,
 nën llorën më lje këshen.

40

Djaljérat çë të m'i ljehen
 të daljén ndér dherat an,
 ndér ullinjtë e kopshtërat,
 si më delj hënia
 kajeta e njogurëz.

45

Shën Mëri, mosë na Ijësh
 pra çë të më hirj mbë shpi,
 e stoljisurëz me ar,
 buljëreshavet e pritur,
 e rëmpiem gjitonevet,
 si ka barët njiothi,
 çë bufetavet t'i merinj.

50

Ljefteri e nji katundi
 shpi e tatëmadhit tim,
 nani ka të zotëra;
 e së çon ajo mbë shpi
 një tharos e gavnar.

35 uletë në shtratin tim,
më jep faqen për të puthur,
më le gërshtetin nën llërë,
Djemt' që do m'i lejnë,
trojeve tona do dalin,
40 ndër ullinj e kopështije,
ashtu si del hënëza
e rjohur nga bota.
Shën Mëri, ti mos na le,
pasi të hyjë në shpi
45 e stolisur me ar,
e pritur nga bujareshat,
e rrëmbyer nga gjitonet, -
si nga bari një vjollcë,
që tryezën kundërmon.
50 Si liri për gjithë vendin
qe shtëpia e tim gjyshi,
por tani ësht' nën të tjerë:
nusja nuk gjen në shtëpi
asgjë për t'u madhështuar.

KANGJELJI XXII

Uljem, por së dua të fjë.
Mos mbullij ti derjen,
të hinj er e dejtit,
të më ftohinj, si më ftohën
5 vashazit mbë të skaljisur,
e dielli i paftes,
çë më hin ndër vatërat,
ëmavet i parasten,
mon çë shkoi je m'i kuljton.

10 Vajzën me stan e bukur
të dashur u më e pata,
djalj ju lje çë asaj g'i gjet.
Me gare ndër këto shpi
ajo tundën djepëthin,

15 brez e mua më terjorisën.
Uljem, por së dua të fjë.
Si drita ndë qiellit,
siu ndë kurmit e njeriut,
kur e sheh pa noeri,

20 ajo shpis i ka hje.
Dit e mia të fanëmira,
mbi dhe të kuljtoneni
si kta rehje e ljumërat,
çë të mocëm fanarosen

25 para atire çë të ljehen.
Uljem, por së dua të fjë.

KËNGA XXII

Bie, por s'dua të fle.
Mos e mbyll ti derën,
le të hyjë era e detit,
të më ftohë, si më ftoh
vashëzat më të prashitur;
le të hyjë dielli,
që te vratat, i pafaj,
na u rri pranë mëmave,
u kujton kohën e shkuar.

Vajzën me shtatin e bukur
unë të dashur e pata
e m'i leu një djal' që i ngjet.
Me hare në këto shpi
ajo përkund djepthin
e mua brezin më qendis. –

Bie, por s'dua të fle.
Si drita në qiell e syu
në kurm të njeriut.

Kur e sheh të pamenduar,
ajo shqisë i ka hie.

Ditët e mia fatmira,
Do kujtoheni mbi dhe
si këta brigje e lumenj,
që të mocëm do t'u duken
atyre që do të lejnë. –

Bie, por s'dua të fle.

KANGJELJI XXIII

- Milosao: - Si një re me shi të shegur,
mbi katund shumë e bardh,
çë së di ku të pushonj,
grua, ti ri kur jam mbë shpi.
5 Kur dolla, të çonj se qan.
- Nusja: - Birit im mosë njeri
i ngrëjti të vogëljit,
i ndigu kurë m'e zu,
gjakët i piu Vëdekja.
10 - S'ë volla e t'in zot
djaljin, grua, çë të rëmpeu,
pra çë gjith bota na sqepën.
Si te djepi, natjen,
mbrënta veshëvet i ntinej
një jon kopiljëvesh
e së dij se sipër iljëz
vejn e posht frinej katundi,
ashtu sheh ani ndë dejt,
ljud të madh, trima te zalli,
kuelj, e ktu kishë vëdekur.
15 - Porsa t'ëmën çë m'e mbanëj
biti im atje së pa.
Ai qëndroi ndër sit e mi,
i përqerr si një lavigj...
20 Ndë katund vëdes e para...
Mua m'e thoj... Të riut im
cilji var të he qisha?
- Ç'ë kjo fjalj? Ëngjëll, oj vash,
jam për tij. Kushë të guaj
30 stan tënd mua të më bënj?
Llorëzit e cerkëthin
i ruata e më e putha.
Ajo shiti ljetëzit,
si llumbardh, shumë nore,
mbi miljonët shtu sit,
35 tek gapej vreshta jon.

KÖNGA XXIII

*Milosao: - Si një re me shi të fshehur,
mbi katund shumë e bardhë,
që nuk di ku të pushojë,
grua, ti rri kur jam në shpi.*

5 Kur dola, të gjeç se qaje

Nusja: - Birit tim njeri s'ia mbrojti foshnjérinë dhe askush nuk i ndihu kur ma zuri vdekja, që gjakun i piu.

10 - S'është zemërimi i zotit
djalin, grua, që të rrëmbeu:
dheu të gjithë na mbulon.

Si te djepi, natën,
te veshët i tingëllonte
kënga e djemve e ai s'e dintë
se lart yjt' lëviznin
e posht' fshati merrte frymë,
dëgjatitellin e

20 trima zallit, kuaj, -
 e gjithashtu vdiste!

- Porse t'ämén që ma mbante
atje lart im bir s'e sheh.

25 Ai mbeti me sy hapur
nga un', bërë si lëvere...

Né katund do vdes e para...
Po, ma tha... Të ritë tim
illi... kund... tashik...?

- Cili varr e ha te kisha?
- Ç'ësh't' kjo fjalë? Engjell vashë,
janë i astil Kushtë kusi.

30 jam i yti! Rush te huaj
shtatin tênd mua ma bën?
I läröt edba zuerkun

Elefet edne zverkun
i vështrova e m'ia putha.
Ajo fshiu lotët

35 si pëllumb, shumë e menduar,
mbi mullinjtë shtiu sytë,
te ku shtrihej vreshta jonë.

KANGJELJI XXIV

Kush tē thoj se mua mē ljëje,
 e pafan motëra ime?
 sa tē garaksënej mbi dejt,
 mē ljëreje shtrathin,
 5 sirkun tē tagjisje.
 Ciljonës çë nkuqënej,
 llamparisëjin sufitat.
 Popo! bëre pendëzit
 si një fjudur e mundash,
 10 vash, tē mos e shihje!
 Bën tē tjera mbi dhe
 çë do zun duart ènte,
 e ti m'ij e pjugurosur.
 Ata si, throne e gjellës,
 15 jan bot e u bë mugull
 ajo buz, molla e ëmbëlj,
 ndë njëzet e pes vjet.
 Kuj më lje ndë kët dhe,
 hje e madhe e shpis ime?
 20 Kush më delj ndë derjet
 tē ziljisënjën vashazit,
 llumbardhat t'e ruanjën
 ka qeramidhjet?
 Shtrati i pashtruamith,
 25 s'ësht kush t'ecinj pér ndë shpi.
 O, kur t'ikënjjën këto dit!
 U tē hinj ndë iljëzit
 tē m'e njog e, ka lega,
 tē përdor tē reshtermi,
 30 më tē mos ndahemi.

KËNGA XXIV

Kush kujtoi se do më lije,
e pafat motëra ime?
Sa agonte përmbi det,
më liroje shtratin,
5 që të ushqije sirkun.
Fustanes që skuqte,
shëndrisnin tavanet.
Bobo! Fletë si një flutur
se ç'më vure e mëndafshin,
10 vash', do mos e shihje!
Të tjera mbi dhe i kryen
ç'pati zënë dora jote
e ti më je pluhurosur.
Fron i jetës, ata sy
15 janë tokë e myk u bë
ajo buzë, mollë e ëmbël,
në njëzet e pesë vjet.
Kuj më le në këtë dhe,
hir i madh i shtëpis' sime?
20 Kush më del në derë
të zilepsë vashat,
e llumbardhat ta vështrojnë
që nga qeramidhet?
Shtrati mbeti i pashtuar,
25 njeri s'ecën nëpër shpi.
Ol! Gjer t'ikin këto ditë
e të hyj ndër yjet,
të të shquaj e përdorez,
larg prej shpirtrave të tjere,
30 më ne të mos ndahemi!

Di dit mjegull e shi
 veren dojn të na reshtëjin;
 tek e katëra, ndër lëmenjët
 shtruan dhematë te djelli.
 5 U vetëm, i heljëmuar
 vajta te Shurëza,
 uljem te bith e ullirit.
 Kallames vin tue llarisur
 një lloje çaulash,
 10 sa shtuara u m'u pataksa.
 Te difiza takënej
 topëra e gravet;
 in këntime vreshtavet;
 dukejjeta e ljer menatet.
 15 O e bukur motëra ime
 jan rush te varri it?
 Vent të bukur ndë të dhan,
 ti s'ulje e fanëmir,
 se së rri mose me mua.
 20 Ndë pëstaj, kurmë bëgua
 ndër të veshurat i rar
 ajo ësht e së di këto fjalj
 për oreks çë vu te dita,
 më ruatit më ljiplisi
 25 zoti dheravet e shum,
 kët gjell të më këpunj,
 të më dalj ka dor e tij.

KËNGA XXV

- Dy dit' mjegull edhe shi
verën dojin të na reshtin;
tek e katra, ndër lëmenj,
shtruan duajtë në diell.
- 5 Unë, vetëm, i helmuar,
vajta gjer te Shureza,
ndeja te bythë e ullirit.
Një trumë stërqokash vinin
kashtronjës, duke u çirrur
10 aqë sa brofa në këmbë.
Pyllit takënte
sëpata e gravet;
këngë vinin vreshtvet;
bota dukej të kish lerë
15 asaja menate. –
O e bukra motra ime,
mos ka rrush te varri yt?
Vend të bukur në të dhanë,
prapë s'shtrihesh dot e lumtur.
- 20 Pse s'rri pérherë me mua?
Kurmi i saj i bërë pluhur
nëpër rroba i ka rënë
e këto fjalë s'i ndjen.
Zoti i dherave të shuma,
25 që dha ditën plot dëshirë,
më vështroftë dhëmshurisht,
këtë jetë ma këputtë,
të më dalë dorës tij!

KANGJELJI XXVI

Friti era prapa shpivet.
Motëra ime vogëlja
veshet e më ljahjet,
mer gëlpër e pethit,
5 uljet dreq dejtit.
Rij mbi ujët illi ditës.
Tek throni afërith
I fjantakset zonja ime,
Çë një kez tërjorënej,
10 si ajo kishë zakon.
Nusja: - Ashtu, bir, dielli çë dihet
vajzës çë çjon të ljar
më se dheut i qeshënith.
Ajo vash shumë e aksëm
15 ritjet te hje' e s'ëmës
lkipisjare, e qetëmez,
pjono statin me gadhi,
shpivet ecën si një ill.
Bilja e gjitonies
20 më e ruan e dishëron
ajo zonj t'e kumandonj.
Gjifriturat kopilje
ndat shpi dojn të zon
deljëmjer o mbë prament.
25 Kur ljëreu shpin e t'et
gjitonit u errëtin:
e ziljistik fanëmir
katundin e dhëntërrit.
Kur vëdes, ka der e të zotit
30 shkon e jëma e qanith.
Çë ajo thoj, u fanarosa,
e më pa e ruati vashën
e bëri buzën mbë gaz,
gazi i të vëdekure.

KËNGA XXVI

Era fryu prapa shpive
 Motra ime e vogëla
 vishet edhe lahet,
 merr gjilpër' e penë
 e më ulet kundrejt detit.
 Rri mbi uj' ylli i mëngjesit.
 Afër, mbi fron i fanepset
 zonja ime tek qendis,
 siç e kish zakon, një kezë.
 10 Nusja: - Ashtu, bij'; dielli që del
 Vajzës së larë i qesh
 Më shumë se dheut.
 Ajo vashë aq e gjallë
 rritet nën hien e s'ëmës
 15 e qetë e e dhemshur,
 shtatin plot me hire,
 shpive ecën si një yll.
 E bija e gjitones
 ma kundron e dëshiron
 20 ajo zonj' ta kumandojë;
 çupatë gjifryra
 asaj dere e duan burrin,
 ndo bari, ndo me par mendë.
 Kur e la shtëpinë e t'et,
 25 fqinjëria u errësua
 edhe zilisnin fatmadhin
 katundin e dhëndrrit.
 E në vdektë, i shkon mëma
 nga derë e të shoqtë e qan.
 Ajo flit – e unë u dhashë,
 30 më pa dhe vështroi vashën
 e bëri buzën më gaz,
 një gaz prej së vdekure.
 Motra ime e mëmbarosur

- 35 Motëra ime e marmarost
sit më shtu ndë çerjet.
Ish throni i lëriem,
nkuqëjin rëmpit diellit
vërt e qeramidhevet.
- 40 Posht te ljumi shelqet,
të ftohët, të sbardhuris
era tundënej mbë hje.

35

më shtiu sytë në fytyrë.
Froni ishte i liruar.
Rezet e diellit skuqnin
streht' e qeramidhevët.
Posht' te lumi, shelgjet,
të zbërdhulur e të ftohtë,
era i tundte gjithë hir.

40

KANGJELJI XXVII

- Vasha e meruamez
hiri tek e emta.
Vasha: - Ulju e bëm këshetëthin. -
Dreq shpis zotit u ulj.
5 Bij djelli ka dera
afër djep e pes thellëza
nën thronet shkararëshin.
Vashës ljet i ranith
t'emetës ndë dorjet.
10 *E emta:* - Ç'ë heljmi ti, bir?
Vasha: - Heljmi im shumë i keq:
njota vet për vetëhen
fanëmirat këto zoge
bushtërën njerk së kanith.
15 - Vajz, e bilj e sime motër,
ndo ti bën buzën mbë gaz,
ndo ti fjet, ndo shtie sit,
zëmërat gjith të duani mir.
- Porsi mua së më vëljen:
20 s'e mëma të më shog.
Nat e dit je më gjerton
njerka bushtëra çë kam.
- Mos më qaj ti, bilja ime.
Nani shpet vete martuar
25 e te zoti fanëmir
gjith garron ti këta heljme.
Vajza me një sherëtim
goljq këshetëthin e art,
bëri e shiti ljetëzit,
30 sit i llamparistin;
- Njetër sa kamë të ronj?

KËNGA XXVII

- Vasha e mjeruarëz
hyri tek e emta.
Vasha: - Ulu e bëmë gërshtetin.
Ndejti drejt shtëpis' së zotit.
- 5 Dielli binte që nga dera
afër djepit pes' thëllëza
nën frone përpushnin.
Vashës i shpëtuan lotët
mbi dorën e s'ëmtës.
- 10 *E emta:* - Ç'është helmi yt, mos bijë?
Vasha: - Helmi im është i madh shumë.
Pa shih këta zogj që rrojnë
vetëm po fatbardhë: s'kanë
njerkë egërsirë.
- 15 - Vajzë, bijë e sime motre,
ndo ti bën buzën më gaz,
ndo ti flet o shtie sytë,
s'gjendet zemër që s'të do.
- Porse mua nuk më vlen:
s'është mëma të më shohë.
- 20 Nat e ditë më qërtan
njerka mizore që kam.
- Mos më qaj ti, bija ime:
tani shpejt më vete nuse
- 25 e te zoti yt fatmirë
gjithë helmet i harron.
Vajza me një psherëtimë
tërhoq gërshtetin e artë,
bëri e fshiu lotëzit,
- 30 sytë i shndritën.
- E sa kam të rroj akoma?

KANGJELJI XXVIII

Ran kumbort e tamburini
 e një trëmb lëjesh e mundash
 vet çë piksi mëma ime
 ime motër matënej
 me ndë krie një sqep të zi.
 Trimit, çë t'i mir të biliën,
 ajo e piksi për spërvjer,
 natën çë të gapnej
 nj'ushtër kur të qellënej;
 por s'e dij motëra ime.
 Përandajna ajo, e garruam,
 vetëjui kuljtonej mëmën,
 kriepjugurosurën
 e te varri e pa njogur,
 e me ljet ju mbjuani sit,
 si hroaz mbi shtrat e nuses
 shpis i qeshën mjezëdit
 e së ndien e paroni
 kurm e saj me ljesht e bukur.
 Uljët afër e ruata.
 Formadhe mëma ime
 pat bes me ushtërën
 Arbërit t'i njihja:
 e lja besa e pra vëdiq.
 E kuljtova e, ka dukej
 kopështi, u prora e qajta.
 Arat e skaljisëme
 shi i but bunarënej.
 Vernikokula me l julje
 e përflushur, si një valle
 çë uljet e më pret nusen,
 prit të djellat me karoua.
 Motra: - Triesa e shtruame,
 throni afër, moj vëlla,

KËNGA XXVIII

Ranë këmborë e tambure.
 Me një vel të zi në krye,
 ime motër maste
 një trëmbë lesh e mëndafsh,
 5 që e kish tisur vetë mëma.
 Trimit që do i mirr të bijën,
 ia kish tisur për shatore,
 që ta hapte natën
 ushtërisë kur t'i printe;
 10 por s'e dinte motra ime
 e prandaja, e harruar,
 filli vetëm kujtoj mëmën,
 kryepluhurosurën
 e që s'nihej më te varri;
 15 iu veshën sytë me lot.
 Ish pa jetë si pictura,
 që mbi shtratn' e nuses
 në mesditë i qesh shtëpisë
 e s'e ndjen kurmin e saj
 20 me atë flok të bukur.
 Ulur pranë, unë e väshtroja.
 Madhështorja mëma ime
 pat besuar që me ushtri
 Arbërit unë t'i ndihja;
 25 e la besa edhe vdiq.
 E kujtova dhe, nga duket
 kopshti, u ktheva e qava.
 Arat e prashitura
 shiu i butë i bunarte.
 30 Kajsia me lule
 frushullonte si një valle
 që ulet e më pret nusen,
 pret të dielat plot fruta.
Motra: - Ja tryzeza e shtruar,

- 35 via ljevrosu. Ashtu kopilj
mose ri ti heljemuar.
Milosao: - Motëra ime vogëlja,
pra çë shpin ti më rëzove,
u të shoh të ljudhëtëz,
40 vetëmez të paruatur...
- Dhoks paft zoti ndër quell
çë na mori zonjën mëm!...
Porsi ajo çë të na rie
me ampni je të na kujtonj
45 ndo mos... - Ti fanëmir
mose bëre atë çë doj
ajo e mjelj, e fjëjte natën,
ndënje ditën te pështjeri,
si një drit çë dhezjet
50 e shkëljqen njera çë shuhet,
nejeta më doj të jetër.
Mua nj'e guaj më reshti mëmën.
- Mëma pat shumë gadhi,
porsi ajo motër e mjelj,
55 me pështjer e vapëhtëz,
i l'ja statin tim vëllau
si drita më ri tek illi.
Të zezën për të varesur
çë e do e nëng e ljet,
ashtu gjith çë më garruan?
60 Sa e bukur kish ljer!...
Sa hje nd'ato zakon!

- 35 froni pranë, o vëlla;
hajde, ngushëllahu,
kaq i ri dhe vec helmuar!
Milosao: - Motra ime e vogëla,
pasi m'ujdise shtëpinë,
40 po të shoh të lodhur, vetëm,
e që s'të hedh syt' njeri...
- Lavdi pastë në qiell zoti,
që na mori zonjën mëmë!...
Kur të na kujtojë ajo
45 nga vendi i paqes,
njësoj është... – Ti je e lumtur
se gjithnjë si desh e mjera
bëre: ditënë punove,
natën fjete, si një dritë
50 që ndizet edhe shkëlqen
gjersa shuhet, edhe botës
më s'i lypset. Mua mëmën
një e huaj ma largoi.
- Mëma pat shumë gëzime,
55 porse ajo motër e mjerë,
punëtore e varfër,
i la shtatin tim vëllai
si drita që rri tek ylli.
Ç'e mërzit të zezen?
60 Përse nuk e le të qetë,
pasi të gjithë e harruan?
Sa e bukur kishte lerë!...
Sa hie në ato zakone!...

KANGJELJI XXIX

Ujtë gumbur, ra vorea,
malje e sheshe u veshëtin.
U, si udh e ëngjëllit,
ver, të shoh e trëmbjem.

5 Djalëri çë jetën bushtër
nëng njogu, më të qeshën
si shtjerrat ndë barishtet.
Deg e trentafiljevet
shkundën shithin mb'ajrit,

10 vashës i mbjon këshetëthin
çë piksi me jothi;
mbjon djalj e gjitonies
ç'i ljuan te prëhëri.

Ajo e puthën e më nkuqet,
15 se fjantaksën djalj e mallit
çë asaj t'i ljehjej.
Butën peljat se t'i hipinj;
pendët zogjëvet i shkuljën

20 burri kriet pér të stoljisur;
si vorea pérthajti l juljet,
shakëmisën sheshe sirk
një të veshurës të bënj;
fanëmire ndë piksënej

25 rëmpet e djellit!
Vera më e magjepsënith:
Lulje të bardha, lulje të verdha,
të përgapëta, të vjerra,
dojn goljën sa t'i fjisim

KËNGA XXIX

- Ujërat menë, ra veriu,
male dhe sheshe u veshën.
Si udhën e engillit, verë,
të shoh edhe trembem.
- 5 Djemt', që botën shtrigë
njojur nuk e kanë, qeshin
porsi shqerrat në livadhe.
Degt' e trëndafilave
shkundin vesën edhe vashës
- 10 mbi gërshetëthin i bie,
që pleksi me vjollca;
bie mbi foshnjën e fqinjës,
që i lot te prehëri.
Ajo e puth e më skuqet,
- 15 se mendon te djali i mallit,
që një ditë do t'i lejë.
Pelat zbuten për të hipur;
burri shkul pendët e zogjve
të stolisë kryet;
- 20 si veriu që përthan lulet,
ai prish një shesh me sirq,
që një rrobezë të bëjë; -
fatbardhë sikur të tiste
rrezet e diellit vetë!
- 25 Vera e magjeps më shumë:
lule të bardha, lule të verdha,
të përhapura, të vjerra,
duan veç gojë t'i flasin.

KANGJELJI XXX

Friti er e maljevet
e rrëzoi hjen e ljisit.
Gjaku im te ljumi Vodhit.
Gapni spërvjerin,
Ushtërtor, u të më shoh
Skutarin e time motër
te finestëra kuntrelja.
Më atje së zëgjoniem
ljuljevet çë tundën era
si suvalj e pafërnuam.
Mbidhen shokët mbrëmanet
Ndë katund, ndë vatërët, -
u m'i lje si èndërrëz.

S'ë më e Molosat

KËNGA XXX

Fryjti era e maleve
dhe rrëzoi hien e lisit.
Gjaku im te Lumi i Vodhit
Hapeni shatoren,
o ushtarë, që të shoh
Shkodrën edhe time motër
te dritareja kundruall.
Atje nuk do zgjohem më
luleve që i tund era
si suvalë e pasosur.
Mblidhen shokët mbrëmanet
në katund, në vatërat. —
I lashë si ëndërrëz.

Mbaroi Milosaoja

SHËNIME

Këto shënime kanë për qëllim të sqarojnë idetë e autorit dhe vijen e subjektit të poemës, e cila nuk është përherë e lehtë për t'u ndjekur. Për disa fjalë të veçanta të De Radës, kemi bërë një listë më vete. Shënimet drejtojnë në tekstin e vënë në gjuhën e sotme, veç kur thuhet shprehimisht se duhet parë teksti origjinal

KËNGA I

5. *Lumbardha e Anakreontit*, pëllumbi i tij. Kjo këngë e De Radës ka diçka të përbashkët me oden XIV të Anakreontit (poet grek i shek. VI para e.r.) e cila thuhet të jetë apokrife (Gualtieri, f.92). Është krahasuar edhe me oden IX (Varfi, f.118, jep prej saj një përkthim shqip). *Temp*, luginë e Thesalisë. Tomazeos i patën bërë përshtypje të madhe të dy vargjet e para të këngës (De Rada, Autobiologia, III, f.18-19). Pëllumbi i Anakreontit simbolizon këtu frjmëzimin poetik, i cili është i lashtë dhe nuk u zhduk te populli ynë, me gjithë shekujt e vështirë. De Rada mendon se po përtërit, mbas shekujsh, poezinë shqipe, dhe Lamartini atij i shkruante, pasi lexi "Milosaon": "Poezia ka lindur ndër brigjet e vendit tuaj dhe atje duhet të rikthejë" ("Milosao", bot.1847, f.135).

14. Krh me vargun e Dantes: "Come letizia per pupilla viva" (Paradisi II, 144; - sipas Gaultierit, f.93).

17. *Ruajta*, vështrova.

24. Milosaaja i drejtohet vetes.

25. *Mbëhi*, nevojë, kujdes, hall.

26. *Kallëzoret*, mbledhëset e kallzave në arë. – Në origjinal, *dhemat* është fjalë oksitone.

27. Ky dhe i huaj qe Selaniku; atje Milosaaja kishte vajtur i vogël (Këngë II, 24-25), ndoshta për të studjuar. Më tej, trimi do të shkojë sërisht në Greqi, për të luftuar turqit (XIV, 12). Poeti ruan kujtimet e atyre arbëreshëve që, në Itali, nuk ishin shpërngulur drejt përdrejt nga Shqipëria, po nga Morea (shih edhe XV, 46, apo XVIII, 16).

Këto kujtime ruhen edhe në folklorin arbëresh. Te "Rapsoditë" De Rada boton një këngë ku përmendet emri *Salonik* (Mbledhës të hershëm, vëll.I f.196).

29. Origjinali ka: *kishi' arrën*, për: kishia, kishja.

KËNGA II

4. Do kuptuar se, kur vijnë ftomat, edhe dhelpa me këlyshët e saj e le malin. Në bot. 1847, autori i zëvendësoi këto vargje me të tjera (v.bot, tonë 1964, f.26).

7. Dielli u fsheh matanë dheut, si nënët, që vdiqën e janë në varr. Krahasohet dielli me riënët burime jete.

8. *Fjokat* (fjalë oksitone), emër kroi në fshatin e poetit, Maki. Edhe më tej De Rada përdor emra vendesh arbëreshë të Italisë, që i transpozon në Shkodër, ku jeton familja e Milosaos e ku zhvillohen, në pjesën më të madhe, ngjarjet e poemës.

11. Vajzat e pamartuara arbëreshe e kanë zakon ta thurin gërshtetin me një lidhëse të bardhë, *jetullëz*, kurse gratë venë në krye një si diademë a kurorë të quajtur *kezë*.

18. Në origjinal, De Rada shkruan *gjiifritur*, duke dubluar zanoren e gjatë, e cila dëgjohej e tillë dhe ashtu regjistrohej edhe nga autorët tanë të vjetër. Ky dyblim lot një rol të veçantë në ndërtimin e leximin e vargjeve të poetit, kur është fjala për zgjatjen dhe trokaizmin e tyre. Ne nuk e pasqyruam fenomenin në transkriptimin që bëmë. Lexuesi duhet ta kërkojë zakonisht trokaizmin, pra të dijë ku të qëndrojë më shumë, sa për dy rrokje, te zanoret e gjata. Me këtë rast duhet lexuar: *gji-ifritur pjono hje*. Në vargun 35, psh. Do të lexohej: *ka-a baallt u më ja reshta* (De Rada shkruan: *kaa baallt u më ja reshta*).

21. *Bir zoti*, bir zotërie. Milosaoja është prej familjeje të pasur.

24. Shih shënimin 1, 27.

26. *Hir*: origjinali *gadhi*, me kuptimin e gjëzimit, e ka edhe atë kuptim pjesërisht.

28. *Vucën*, bucelen.

29. Poeti do ta quajë përherë vajzën *bijë të Kollogresë*, veç në një rast, kur ia përcakton emrin, *Rinë* (XIV, 9). Mësojmë kështu edhe emrin e nënës së vajzës, ndërsa

emrat e t'et dhe të njerëzve të tjerë të saj, poeti nuk i thotë. Ai zakonisht nuk i jep emrat e personazheve, as atë të Milosaos vetë, veç në titull e në frazën me të cilën e mbyll poemën. *Kollogre*, që do të thotë *kallogre* (murgeshë), mund të përdorej si emër persone. Emrin *Rinë* (italisht poeti e përkthen *Irena*) e gjejmë në rapsoditë e para që De Rada mblodhi në vitet '30, kur shkroi edhe "Milosaon" (Ferrari, nr.12, 42).

35. *Ia reshtja*, ia largoja.

36. *Njëj here*, një çasti.

KËNGA III

1. Është fjala për shën Mërinë të quajtur *Mesosporite* (XVII, 31), apo e Konstantinopolit, që lusin arbëreshët e Makit; festa bie më 21 nëntor, midis kohës së të mbjellave, sikundër do të thotë edhe emri i saj greqisht. Në poemë do të flitet disa herë për të (XV, XXI etj).

2. Mbrëmjet e të kremteve ishin edhe çaste lodrash për të rinjtë.

7. Kudo nëpër shtëpitë bëjnë gati shandanet e arta (ndër të pasur) dhe kandilet (ndër të varfër).

10. *Përdorez*, dorë për dorë, zënë për dore.

15. *Rodh*, emër kodrine në Maki,

16. *Frushullonte*, zhurmëronte.

23. Vajza e krahason Milosaon me një prijës të *Arberit* (Shqipërisë), duke e quajtur *flamur*. Fatlume ajo çupë, që, e përcjell nga e éma, do t'i rrrijë atij djali *në krah*, - kur ta shpien për të vënë kurorë.

30. A do të ketë fat të keq ajo nuse (*Veriu* është i ftohtë, me furtunë), apo fat të mirë (*Juga* është e ngrohtë, e begatë). Poeti ngjall që këtu shqetësimin për fatin e heronjve të veprës.

KËNGA IV

2. *I biri i zonjës së madhe*, Milosaoja. Herë të tjera poeti e quan *bir zoti* (II, 20, etj).

11. *Rolie*, lojë e moçme arbëreshe për burrat, me disk druri dhe më shumë djathi. Në një shënim të bot.1847, De Rada e quante lodrën "e parë" të trashëguar prej së kaluarës.

12. *Të ardhura*, të pjekura. De Rada, italisht, përkthen "forestiere" (të huaja, të ardhura nga vise të huaja). Aludim sensual.

22. Në është aq i ëmbël të puthurit. – Kemi dy variante të para dhe mjaft të plota të kësaj këngë në dorëshkrimet e De Radës (Ferrari, nr.7; Shuteriqi, nr.9)

VJERSHË E BIJJËS SË KOLLOGRESEË

Vjershë, këtu do të thotë këngë e shkurtër, prej një distiku apostrofe, zakonisht në vargje njëmbëdhjetërrokësh, me temë dashurinë; lloj kënge që përdoret shumë tek arbëreshët e Kalabrisë. Quhet edhe *garçetë* apo *zgarçetë* dhe këndohet si serenatë. Disa të tilla i kemi mbledhur në Vakarico të Kozencës (botuar te rev. "Nëntori" 1962, nr.3).

KËNGA V

2. Reziku turk vjen nga deti. Milosaoja mendon se duhet të niset për në ushtri.

5. Erdhi dita të luftojmë për Shqipërinë.

8. Po të mos luftojmë e të vritemi për të ruajtur shtëpitë tona, kemi për të vdekur, - kuptohet, me turp, - në shtrat, dhe njeri nuk do ta përmendë (shih më poshtë).

11. Në tri vargjet e fundit Tomazeo gjente një ndikin nga Virgjili (Bukoliket I, 52-53).

17. *Të harruara*, pa kujdes.

18. *Forëmadheja*, më e guximshmeja, më e forta.

25. Origjinali ka: *siit 'na*.

KËNGA VI

3. *Shqitëza*, zog deti i murmë e i vogël (Fulica a.altra L.). Kastrati, f.49, jep: *Zhytëra*. Ferrari, nr.1, përkthen italisht "cigno" (mjellmë).

6. *Marbela*, emër vendi. Milosaoja harrohet, ashtu si gruaja që, duke u larguar Marbelës, nuk i dëgjon mullinjtë apo të lehurat e qenve.

22. *Samëranku*, italisht "Sanrangette", emër vendi.

33. *E përtrollëm*, që zvarisët për tokë.

38. Se mos e shohin shoqet.

44. Që të realizojë dashurinë e tij, Milosaoja do të

braktisë pasurinë e të jetojë me dëshirë i varfër. Poeti na përgatit për ato që do të ngjasin; protagonistit i vesh ndjenja dhe ide që e afrojnë me popullin.

KËNGA VII

10. Trimi vazhdon të jetë në shtëpi, ku zakonisht qëndrojnë luftëtarët në dimër, kur ushtritë turke kanë ikur.

36. Gjithë sa tha më sipër, Milosaoja i ka ëndërruar i pushtuar prej dashurisë. Ëndrrat e endërritjet lozin një rol gati të vazhdueshëm në këtë poemë. – Këngën e gjejmë në versionin e parë të "Milosaos" (Shuteriqi, nr.15).

KËNGA VIII

2. Në origjinal kemi *monosaqe*, kurse zakonisht poeti përdor *iothi*. Në këto raste, ne kemi përshtatur *vjollcë* (psh XXI, 48; apo XXIX, 11). Jemi në prag të pranverës.

7. *U Buthtohet, u shfaqet.*

10. Milosaoja e kaloi dimrin në shtëpi, si e kalonin zakonisht ushtarët (shih edhe VII, 10). Ai është dhënë pas dashurisë.

13. Marim vesh se vasha ka vëllezër. Më poshtë do të shohim se ata janë barinj (XIX, 45-45).

14. *Ulliri*, që s'ka më kokrra, se ka qenë shkundur, është lehtësuar nga pesha dhe ngre degët. Edhe vasha ka marrë guxim e ka dalë në vallet, kur doli dhe trimi.

15. Thashethemet janë të shumta për të dashurit. Poeti i përbuz, duke i quajtur edhe të pashmangshme. Me bukurinë e saj, vajza i sjell hieshi botës, porse ajo rrallë guxon të dalë prej shtëpie.

19. *Shelqërori*, shandani.

21. Fshehur nga nëna, që e qortonte, kur ishte i vogël.

34. Ditës ia ndriçon udhën dielli, po dashurisë sonë? Milosaoja druan për të ardhmen e dashurisë me Rinën. Krh edhe XIX, 20-23.

37. *Shureza* (nga: shur), shesh i lodrave të burrave në Maki.

39. Vajza u trembet shumë thashethemeve. Porse ajo ka edhe parandjenja të këqija për dashurinë e vet: është e varfër dhe dashuron një të pasur; a do të martohem dot?

Te këto parandjenja aludojnë shumë bukur vargjet që pasojnë.

KËNGA IX

4. Nuk guxonte të dilte e të takohej me trimin.
7. Takimet e të dashurve bëhen zakonisht në krua, ku edhe lindi dashuria (II).
17. Vargjet që pasojnë janë të mbushura me dashurinë e Milosaos (kupto, poetit) pér të varférít dhe me protestën edhe ndaj perëndisë, pér mundimeti vuajtjet e tyre. Ata mbështetjen e kanë vetëm te vetja, te puna e tyre. Nga pasanikët ("të lumët") janë të ndarë, nga perëndia s'presin gjë.
25. Rëzë, lloj bime që përdoret pér të ngjyer në të kuq (Rubia tinctorum L.).
31. Në dorëshkrimet e De Radës gjemë variantet e kësaj këngë, pak të zhvilluara (Ferrari, nr.26; Shuteriqi, nr.12).

KËNGA X

1. Në përkthimin që i bën italisht, De Rada e nëntitullon këtë këngë "Valle e natës së pashkës". Kështu vepruam edhe ne në përshtatjen tonë.
4. Zakoni e donte që, me të kaluar mesnata e pashkëve arbëreshët të shuanin zjarrin e ta ndiznim sérish me një copë thëngjill, që mbante emrin "qymyr i shenjtë". Po kështu, boshatisnin enët dhe shkonin e i mbushnin sérish në krua, prej nga ktheheshin me këngë e valle. Janë mabeturina të bestytnive pagane, të sharrtuara me bestytnitë kristiane. Poeti u ka dhënë vendin e vet zakoneve të fshatit arbëresh në poemë.

12. Kur është kthyer në fshat, Milosaon e kanë pritur me gëzim, gjë që tregon se atë e donin. Po kjo nuk zgjati. Më poshtë do të shohim se nëna e trimit nuk ia donte të dashurën prej dere të varfër. Këto populli i di, që poeti i ve në një këngë vallejë. Populli, përkundrazi, e aprovon dashurinë e dy të rinxjve, le të jenë ata prej klasash të ndryshme; dhe ky është një qortim pér zonjën e madhe.

21. Kur pa të birin që hidhte valle me Rinën, nëna u zemërua (sytë i morën tallaz) dhe u prek në krenarinë e

saj prej bujareshhe ("kishte... hien e shpisë në zemër"). Vajza këtë qëndrim të egër do ta ndjejë t'i sëmbojë gjer në eshtrat (vargu22).

24. Si një statujë, po që të mund të mendonte.

26. I rrrotullohej bota, i merrej mendja, gati sa nuk i binte të fiktë.

34. Dëshpërimi i Milosasë është gjithashtu i madh, por ai nuk guxon të ngrejë krye kundër nënës.

35. Fshati i jep zemër djalit, duke qortuar dhe nënën.

40. Edhe një herë, fshati i kujton Milosaos dashurinë që ka për të: sikundër vera sjell gaz në mësallë, ashtu edhe Milosaoja, i kthyer në shtëpi, ka sjellë gëzim për fshatin, Krh me këngë popullore, e cila nusen e uron të jetë e nderuar "porsi peta (bakllavaje) në mësallët" (Ferrari, f.4, këngë dasme e mbledhur nga De Rada përparrë ose gjatë kohës që shkruante "Milosaon")

KËNGA XI

2. Të dy vargjet e para të këngës poeti i ka marrë nga Rapsoditë arbëreshe që mblodhi e botoi ("Mbledhës të hershëm" I, f.132).

3. Krh me poezinë popullore arbëreshe: Ferrari, f.72; "Mbledhës të hershëm" I, f.132

5. Aludim te një djalë, me të cilin prindërit duan ta fejojnë Rinën.

8. Kuptimi del me të vështirë: mali është i gëzuar se erdhi pranvera, siç është i gëzuar trimi që po fejohet.

13. Thashethemet kuptohet se kanë vazhduar, që janë përpjekur t'ia cënojnë bukurinë e jashtme vajzës: porse ajo, përbrenda, është gjithaq e bukur.

15. Vajza nuk guxon t'u kthejë fjalën prindërve, të mos u thotë "po".

24. Për këngë, këtu origjinali s'ka fjalën *kangjele*, por atë *strofë*, që De Rada përdor në dorëshkrimet që kemi përparrë bot.1836 të "Milosaos", kur ai adopton fjalën *kangjele*.

28. Vajza mund të martohet me një tjetër, po Milosaon nuk do ta harrojë.

34. Kuptimi del me të vështirë: dashuria ndërtohet

në një vend të ashpër (vargjet 29-30), dmth., midis thashethemeve të botës dhe mosdashjes së prindërve; porse ajo zbukuron vendin; trimat (Milosaoja dhe të tjerë), që s'e kanë realizuar gjer në fund dashurinë e tyre, s'kanë për ta harruar atë dhe viset gjelbërore ku ajo u end.

35. Po vajza do të martohet e trashëgohet. Mund të nënkuuptojmë se, pasi të bëhet me fëmijë, ajo edhe do të harrojë, si ka për të harruar, së fundi, edhe i dashuri. – Kënga bënte pjesë në versionin e parë të "Milosaos" (Shuteriqi, nr.13).

KËNGA XII

8. Thashethemet janë aq të pakujdesura e të rrezikshme sa edhe dallgët që i vërsulen anijes në det. Kuptohet se ato janë rritur, tani që vajzën përpiken ta martojnë gjetiu. Ato drejtohen nga vajza, jo vetëm se është femër, pra merret më lehtë nëpër gojë, po veçanërisht se ka njerëz që nuk duan që ajo, e varfër, të marrë një djalë bujari, i cili duhet të ruajë "sërën" e vet.

10. Vajza vazhdon të dalë pak, sepse nuk i duron thashethemet e, sigurisht, edhe se prindërit nuk e lënë të dalë (shih edhe IX, 4).

15. Gjer këtu, fliste poeti; në këto dy vargje flet Milosaoja. *Korqollo*, emër vendi, ku djali takon vajzën, të cilën kuptohet se ende s'e kanë fejuar.

16. Nga ky varg e gjer në fund të kangelit, e tërë pjesa, me pak ndryshime, është një këngë, të cilën poeti e kishte krijuar përpara se të ndërtonte "Milosaon" dhe që e futi edhe në variantin e parë të poemës (Ferrari, nr.19; Shuteriqi, nr.14).

25. De Rada përkthen italisht: "nuk le pa bukë të varfërën".

VJERSHË E BIJËS SË KOLLOGRESË

Kuptojmë se Milosaoja ka vajtur në dhe të huaj. Në këngën XIII, marrim vesh se ai ka shkuar që të sjellë me vete një ushtri për të çliruar vendin, ose, të paktën, kjo është dëshira e s'ëmës. Vajza e quan "zemërgur", sepse nuk ndenji në fshat.

KËNGA XIII

1. Në përkthimin e tij italisht, De Rada e quan këtë këngë “valle”. Kështu vepruan edhe ne. – Është nëna e Milosaos që flet. Vallja flet në emër të nënës.

9. Italisht poeti përkthen “të pjakura” dmth., gati për t'u martuar.

15. *Ide, xinxife, kimçë.* Origjinali ka *ujuljë* (nga it.)

16. *Shenjëza, Shenja, Plejada.*

22. *Fëmijët*, origjinali ka *bijtë*, djemtë. Nëna e Milosaos ka fëmijë të vegjël për të rritur, tanë që i madhi i saj po niset për luftë. Ajo s'duhet të ketë shumë kohë që mbeti e ve.

25. Milosaoja do të niset në luftë kundër turqve dhe nëna uron që të çlirojë vendin. Ai vete në Greqi, prej ku mund të mendohet se do të sjellë ndihma, - nga arbëreshët e shumtë të atjeshëm. Vendi që do të çlirojë është Shqipëria dhe jo Shkodra, e cila nuk ishte nën turqit, po, gjë më 1478, nën venedikasit. Në bot. 1847, autori i vendos ngjarjet e poemës brenda viteve 1405-18; në bot. 1873, brenda viteve 1405-23. Është fjala pra për kohën e pushtimit turk, që do të shporrte që nga viti 1443 Skënderbeu. Vitet 1405-23 janë ato të rinisë së Skënderbeut, i cili supozohet të ketë vajtur peng te sulltani pikërisht më 1423, kur turqit thyen Gjon Kastriotin dhe e vunë nën vasalitet, ashtu siç bënë edhe me Pal Dukagjinin e Gjergj Aranitin. Duhet kuptuar se Milosaoja shkon e i pret rrugën vërshimit të ri turk dhe, nga ana tetër, shkon që të sigurojë ndihma arbëreshe për çlirimin e vendit, që gjë atëherë kishte qenë pushtuar në pjesën më të madhe.

36. Në se ti qëndron në shtëpi, si do të bëjmë ne nën të huajtë? Milosaoja, si djalë bujari që është, duhet të bëhet prijës në luftë (krh XXI, 50-51).

42. I gjithë fshati është me Milosaon dhe uron për të (që të kthehet me fitore).

KËNGA XIV

2. Origjinali mezi kuptohet: Rina u çua me diellin dhe doli nga ajo anë e shtëpisë së vet, ku ishte vatra dhe prej ku mund të shihte shtëpinë e “të bir të zotit”, i cili kishte ikur.

6. *Shfrynte*, sipas përkthimit italisht të poetit.

12. Sigurohem i se Milosaoja ka shkuar për luftë në Greqi, gjë që lihej të kuptohej te "Vjershë e bijës së Kollogresë", pas këngës XII, po që nuk sqarohej te kënga XIII.

22. ëndrrat e protagonistëve lozin rol në këtë poemë romantike. Te kënga VII, Milosaoja ëndërronte çaste të lumtura me Rinën; ëndrra e këngës IX është e mbushur me shqetësimet e tij, se vajza nuk i afrohet; në këngën XV, ai do të ëndërrojë tek një vëlla i vdekur, që do të përpinqet ta ngushëlloje për ndarjen nga vajza.

24. Origjinali: "anash, fushat ishin plot deborë".

25. Është fjala për rrobat që vajza ka lare dhe që po i sjell në krah.

30. *Drurëve*, sipas përkthimit italisht të poetit; origjinali ka: *fushavet*.

34. *I rrëmbyer* nga era e fortë.

39. Shqetësimi i vajzës për ikjen e Milosaos është dhënë bukur shumë. Djali paraqitet në ëndërr si një flutur e kanosur nga valet e shkumëzuara të detit.

43. De Rada, Autobiologia, I, f.17, na mëson së këtë këngë e shkroi më 28 nëntor 1834. Poeti, ose ngatërron datën, - me që poema, sipas parathënieve, duhej të qe mbaruar para 20 tetorit të atij viti, ose kjo këngë u shtua pak më vonë.

KËNGA XV

1. Kështu lutej Milosaoja gjatë udhës për në Greqi. Tani, ai flet që andej.

2. *E shpive tona*, e fshatit tonë.

10. Djali është si i penduar që u nis por luftë përpara festës, apo që la të dashurën? Ka këtu një si lëkundje të paqartësuar.

12. *Ndjerë*, falur. Ndjenjat mistike të Milosaos pasqyrojnë ato të ambientit arbëresh.

16. Tani s'jam më në fshat që të shoh vashat në punë dhe të dëgjoj vegjën e tyre.

17. I ri u ndien një dhembje e mllef të vërtetë për shkak se nuk e gëzoi dashurinë. Burri është bërë për grua, po dashurinë

bota s'e kuptojnë dhe e quajnë "faj", ndonëse njeriu çfarë do t'i gjëzojë pastaj kësaj bote, ai që do të kalbet nën dhe? Fshihet në këto vargje një protestë e tërë kundër shoqërisë së kohës dhe pengesave që i dilnin realizimit të dashurisë.

27. Është e vetmja herë që poeti emëron një të afërm të Milosaos. Ai nuk na thotë përsë vdiq Koniatit larg vendlindjes, po mund të supozohet se dhe ai ka vajtur t'i presë udhën rrebeshit turk dhe ka mbetur i vrarë në dhe të huaj.

32. Milosaoja ëndërron sikur, bashkë me të vëllanë, do të kthehet në shtëpi e do të gjëzojë prindërit. Po dihet se i ati ka vdekur me kohë (XII, 22).

37. Njerëzit aty zihen dhe aty harrojnë. Mos shih se na hyri grinda në shtëpi, se do të kalojë.

41. Dy të rinj që duhen nuk përbysin asgjë, pra edhe bota s'duhet të ketë gjë me ta. Kjo është punë e njerëzve dhe e ke kot që me këtë çështje ngatërron perëndinë.

55. Që nga ky varg e gjer në fund të kangjellit, pjesa gjendet te dorëshkrimet e De Radës dhe është një këngë e krijuar përpara versionit definitiv të poemës (Ferrari, nr. 18; Shuteriqi, nr.5).

61. *Zonjën*, origjinali ka seg ose *sheng*, për *shenjtëreshë*.

63. Sipas përkthimit italisht të poetit.

67. Nuk ishte "faji i perëndisë" që u largua Luiza prej Kalabrie dhe la të dashurin për t'u martuar gjetiu; kështu ngjet në jetë, me fjalë të tjera: fajin e ka shoqëria. (Protesta shoqërore këtu forcohet). Po t'i ruaj kujtimin e Rinës, ashtu si dhe ai tjetri që bori Luizën. – Poeti e quan këtë *hidriote*, po që rronte në Kalabri; tjetër kujtim ky i originës nga Greqia të një pjesë të arbëreshëve të Italisë (shih I, 27; dhe II, 24).

KËNGA XVI

4. Nga bot.3 i poemës, del se Milosaoja gjendet në një shatore, dhe, siç kuptohet edhe këtu, buzë detit. Ai ruan atje se mos vijnë turqit.

11. Ti je nga veridi im.

12. Era personifikon ata që i sjellin Milosaos lajme jo të këndshme nga fshati.

13. *Pokfilli*, krua në Maki.

17. Njerëzit ngushullohen dhe harrojnë me kohë: kështu të ka harruar edhe vajza.

18. *Krenare*; në origjinal: *Millordeja*, fjalë së cilës Giordano f.279 i gjen lidhje me arbërishten *llorde*, që ka edhe kuptim fyes për gruan.

25. Edhe kjo këngë është ndër të parat që krijoj De Rada për "Milosaon" dhe variantet e saj të hershme i kemi (Ferrari, nr. 6, Shuteriqi, nr.10).

KËNGA XVII

2. Milosaoja kthehet nga vendi i huaj, ku luftonte. Fshati apo krahina e Shkodrës do kuptuar se janë të lira, ndërsa Shqipëria jo.

3. *Rakanieli*, lumë i vogël në Maki.

12. Veç vellezërve që dinim se kish (VIII, 13), marrim vesh tani se Rina ka dhe motra të martuara.

16. Pas dy ditësh është festa e shën Mërisë. Pra jemi në fund të nëntorit dhe kuptohet se Milosaoja është kthyer edhe këtë radhë të dimërojë në shtëpi (shih X, 10).

19. origjinali ka: "të një dite plot hieshi" (gadhi). Gazmendi i vajzës që do të shohë të dashurin, krahasohet me gazmendin e pastër të djemve mëngjesin e festës, se do të dalin të lozin dhe se do të shohin vajzat. Edhe djali ka pér të qenë, atë ditë, po aq i lumtur sa ajo.

30. Shëndëlli, kishëz e rrënuar në një kodër të Makit. Atje gjendej ikona e Mesosporites (shih III, 1).

VJERSHË E BIJËS SË KOLLOGRESË

Të dashurit janë takuar gjatë festës, në valle.

KËNGA XVIII

13. Vargjet e mëparshme janë shumë aludive: lumturia e dy të dashurve, në qashtërsinë e saj, i ngjet gazit të fëmijëve. Po më poshtë do të shohim se asaj lumturie nuk i ndahet parandjenja e fatkeqësisë, që kemi hasur edhe gjetiu në poemë (VII, 37-45). Një arbëreshe, më kot e kërkon të shoqin e saj pyjeve: duhet nënkuptuar se rreziku turk u qëndron njerëzve mbi kokë dhe e bën lumturinë familjare të vështirë, në mos të pamundur. – Lumi i Teodorit: në

Rapsoditë, gjejmë emrin *Kish' e Todorit* ("Mbledhës të hershëm" I, f.154). – që nga vargu 12 e gjer në fund, me pak ndryshime, kënga ishte krijuar me kohë (Ferrari, nr.33; shuteriqi nr.2), porse nuk bënte fjalë për Miloshinin.

16. *Miloshini*, hero i epikës populllore arbëreshë, ku ai lufton kundët turqëve në viset e Greqisë, pra si arbërор i atyre viseve. Te Rapsoditë, De Rada ia shkruan emrin *Milo shini*, duke e marrë pjesën e dytë të emrit si llagap, kurse ajo është pjesë përbërëse dhe, sllavisht, do të thotë "djalë". Këtë e sqaron edhe vetë poezia populllore e arbëreshëve, ku Miloshini paraqitet si vëlla i Gjin Bardhellës, pra llagapin duhej ta kishte Bardhella (shih vëpren tonë "Nëpër shekujt letrarë" Tiranë 1973 f.16 dhe 50, sh.47). Poeti e bën këtu Miloshinin me një djalë, të cilin e quan *parganiot*, dmth., nga qyteti Parga i Greqisë, i banuar prej shqiptarësh. Këtë origjinë i jep me këtë rast poeti Miloshinit. Sipas De Radës, hero iku në luftë duke lënë gruan e fëmijën, pra duke bërë fli çdo gjë të shtrenjtë për të kryer detyrën ndaj atdheut. Në mënyrë aludive i bëhet thirrje edhe Milosaos të veprojë po ashtu dhe të mos pengohet prej dashurisë. Në varianten e kësaj kënge që kemi nga dorëshkrimet e poetit, Miloshini është vrarë në luftë, pra ka bërë fli edhe veten. – Le të shënojmë se emri arbërisht shqiptohet *Milloshin*, - si shqiptojmë edhe ne Milosh, për Milosh, - po këtu i ruajtëm trajtën që tanimë është përhapur. Kështu arbërisht shqiptohet Milosa. Vetë emrin Milosa, De Rada duhet ta ketë nxjerrë nga Miloshin.

17. *I vëlushtë*, i bellustë, i kadifenjtë.
- 18-19. Kuptimi del me të vështirë nga origjinali.
21. Mbi perden e mëndafshët që mbulonte djepin.
22. *Ia lëshoi*, origjinali ka: *ljëreu*, la, - la të lirë.
24. Vargun e hasim te Rapsoditë ("Mbledhës të hershëm" I, f.188).
27. *Rrëqiset*, griset. Origjinali ka: *shqirjet*.

KËNGA XIX

1. Dimri është në të ikur; Milosaqja e kaloi atë në shtëpi.
2. Gjetiu pamë se vëllezërit i Milosaos ishin të vegjël (XIII, 22); më tej, ata do të paraqiten të martuar. Duhet

kuptuar se trimi ka edhe vëllezër të vegjël, edhe të rritur. Kuptohet përsë te bot. 2 e 3, poeti përcaktoi se ngjarjet zhvilloheshin brenda një kohe pak a shumë të gjatë, prej 13, pastaj 18 vjetëve, që të mos duket kontradiktor.

3. *Marlule* (nga: lule mare), emër vendi.

4. Vëllezërit e Milosaos, si të pasur, nuk u shërbejnë vetë dhenve, ata kanë barinj.

5. *I rrëmbyer*: kuptimi nuk del i qartë: I rrëmbyer nga emocioni, shpejt, aty për aty.

10. I gjyshi i Milosaos ishte luftëtar. Poeti i përmend me qëllim traditat luftarake të shtëpisë së Milosaos, përmes kujtimeve të bariut. Kjo tingëllon si një lloj qortimi për të riun, që është dhënë shumë pas dashurisë dhe s'e ka mendjen fort te lufta. Milosaoja duket se e ndien këtë si qortim, nga sa thotë në dy vargjet që pasojnë, po ku gjejmë edhe trishimin e tij, sepse vajza ende nuk i është afruar.

16. *U çova*: origjinali ka *pataksa*, brofa në këmbë.

17. *Mbzuzati*, katund pranë Makit, italisht: S.Giorgio Albanese. Është vendlindja e Jul Varibobës.

23. Ylli s'u ka kujdes njerëzve dhe bishave, - të vihet re ze si De Rada i ve të dy palët në një sërë: është një çast proteste shoqërore e tij, - po dhenve u takë fat për natën. Kuptimi del me shumë vështirësi. Poeti, sadokudo, ka një farë shprese për të nesërmen e Milosaos, - të njerëzve të mirë, që, këtu, mund të nënkuptohten tek evokimi i deleve.

40. *Spiku*, gjatani i buzëve të fustës. Arbëreshet e Kalabrisë kanë një veshje të gjerë e të gjatë, me fundin që e grejnë në pëqi dhe që kindin e ka të kaltër, ose të plertë. Origjinali: "me pëqinë të kaltër". Në një këngë popullore të mbledhur që herët nga De Rada, gjejmë vargun: "Por të kaljthërën podhë" (Ferrari, nr. 31).

42. *Somenatë*, sot në mëngjes.

47. *Skorje*, parkalidhe, sallatë e egër. – Rina është e varfër.

53. Megjithëse trimi u kthye nga lufta, vajza nuk i afrohet, gjë që nuk do të thotë se nuk e dashuron.

57. Trimi do të kthehet sërisht në luftë, në dhe të huaj, dhe këtë ia thotë si më hakërrimë në dashurës.

KËNGA XX

4. Shkundullim, lëkundje, tërmët.
19. Vajza iu duk Milosaos si një yll shpresëdhënës në atë katastrofë.

24. Tani është kunata kundër martesës së Milosaos me Rinën. Duhet supozuar se nëna e tij ka vdekur.

25. Për herë të parë marrim vesh se ngjarjet zhvillohen në Shkodër, ku e kishte shtëpinë Milosaoja, gjë që na e kishte thënë, megjithatë, titulli i veprës, ku ai quhet "bir i despotit të Shkodrës", dmth, bir i sundimtarit të atij qyteti. Në origjinal Shkodra nuk quhet *qytet*, po *katund*, pra supozohet nga poeti që të ishte një vendbanim i vogël në shek. XV, gjë që s'është e vërtetë.

27. Nuk del e qartë përsë dëgjali duhet të vejë e të martohet larg qytetit, në malësi. Po duhet kuptuar se kjo bëhet kundër të kundatës. Nga ana tjetër, Milosaoja kërkon të ngrejë familje më vete, si bujk, i ndarë nga njerëzit e tij, të cilët ende ngulin këmbë te bujaria e derës, ndonëse u varfëruan. Nota e protestës, edhe këtu, theksohet kundër shoqërisë së kohës së poetit. Më mirë i varfër, por i lirë nga pengesat shoqërore. – Kjo këngë, me pak ndryshime, është ndër të parat që krijoj De Rada (Ferrari, nr.11; Shuteriqi, nr.16).

KËNGA XXI

1. Jemi përsëri në buzë të dimrit dhe është e treta herë që vjen kjo festë (shih III dhe xvii0. Mund të supozojmë se, gjer këtu, ngjarjet, që nga fillimi i dashurisë midis dy të rinjve, janë zhvilluar brenda tre vjetësh.

7. Të mos i lini vashat pa prodhime, se përndryshe do ta kenë vështirë të martohen.

11. Milosaoja është në shtëpi.

13. *Statujë*, sipas përkthimit të poetit italisht. Origjinali shqip ka *thron*, *fron*.

14. Milosaoja do të martohet ditën e festës. Martesat bëheshin zakonisht në vjeshtë.

20. Motra e Milosaos, - duhet kuptuar se motra e vogël, ajo që ka për ta lidhur jetën me të (XXVI dhe XXVIII), - është e lumtur se po i martohet vëllai. Ajo s'i ka

paragjykimet e nënës dhe të së kunatës.

25. Kunatat ishin shamatuar midis tyre një natë më parë për martesën e Milosaos, po të nesërmen ato hedhin vallë së bashku. Kundërshtarja e martesës nuk pati ç'të bënte. Kuptojmë se Milosaoja nuk është ndarë nga familja e tij.

29. Me lejën e prindërve. Origjinali ka: *lérier*, lënë e lirë, liruar. Do kuptuar se edhe prindërit e Rinës nuk e dëshën fort këtë martesë, qoftë se u druajtën ta jadin vajzën tek bujari, qoftë se kishin vendosur ta jadin gjetiu. Nuk mund të interpretohet se prindërit "e braktisën vajzën" (Kastrati, f.87, 177, interpreton kështu).

32. Besimtari De Radë le të kuptohet se qe perëndia që solli paqen në familjen e Milosaos.

40. Djemtë e Milosaos të kënaqur prej fatit të tij, do të bëhen edhe ata bujqëri.

43. Te kjo lutje kemi edhe shenjën e parandjenjës së fatkeqësisë që do t'i ndodhë Milosaos së shpejti.

54. Origjinali ka: "një thesar bujar". – Në vargjet e fundit, nuk do kuptuar se Shkodra ra nën turqit, porse dera e Milosaos u varfërua dhe nuk mundët të ruajë më parësinë e vendit. Rina e varfër, duke hyrë tanë në atë derë, veten nuk do ta ndjejë më ngushtë.

KËNGA XXII

5. Ka ardhur vera, po Milosaoja s'ka vajtur në ushtri, si zakonisht asaj stine. Ai gjëzon lumturinë e martesës.

7. *Vatrat*, shtëpitë. *I pafaj*, se ashtu vepron pa dashje.

9. Dielli u kujton nënave kohën e shkuar, që nuk ishte si e sotmja, kur shimica e vendit është nën turqit, po një kohë lirie.

12. Duhet kuptuar se kjo është vera e dytë pas dasmës, që kur Milosaos i lind një djale: ai u martua një mbarimi nënitori (XXI). Mund të mendohet që ai po bën gati dy vjet që nuk vete të luftojë dhe kështu spjegohet më tej përsë trimi e qorton aq shumë veten se nuk i mbajti fjalën s'ëmës (XXVIII, 22-25).

20. Syu sjell bukuri në fytyrën e njeriut, si ylli në qiell, si nusja në shtëpi të dhëndrit.

26. Është kënga e kulmit të lumturisë së Milosaos së martuar dhe trashëguar.

KËNGA XXIII

3. *Pushojë*, ndoshta me kuptimin të lëshojë shiun.

5. Kur u ktheva, pasi dola.

9. Gruan s'ia kanë dashur në shtëpi Milosaos dhe për fëmijën e saj nuk janë kujdesur. Aludimi është sigurisht tek një e kunata (XXI, 25).

12. Milosaoja e lidh vdekjen e të birit me natyrën, - të gjithë vdesim (vargu 12), - dhe jo me arsyet që jep e mund të japë e shoqja, se fëmijën nuk ia deshën, se edhe perëndia qe kundër (kuptoher, kundër martesës së tyre). Nga njëra anë, ai shfajëson njerëzit e vet, nga tjetra, nuk tregohet aq me bestytni sa e shoqja.

21. Fëmija nuk dintë ç'qe kënga që dëgjonte apo ylli që shihte, fshati, lumi, njerëzit e kuajt, sepse ishte i vogël fort. Ai s'njohu gjë ngajeta, për të cilën nuk ndjeu ndonjë dhembje se vdiq.

23. Po nëna vazhdon me dhembjen e saj për të voglin, të cilin ajo është e bindur se nuk ia deshën dhe që tanimbeti "vetëm" pa të.

25. Besimi ishte se, kur dikush vdes me sytë hapur, ai i ndjell vdekjen personës që "sheh". Rina beson se i biri "ia tha" se ajo do të vdesi për së afërmë. Më kot Milosaoja përpinqet t'ia heqë nga mendja këtë besim të kotë.

KËNGA XXIV

5. *Sirku, krymbi i mëndafshit*.

10. Është kërkuar këtu një ndikim nga Leopardi. (Gualtieri, f.100).

13. Duhet supozuar që Rina ka një farë kohe që vdiq.

17. Marrim vesh për të parën herë moshën e Rinës dhe mund të supozojmë se ajo ishte nën 20 vjeç kur u zu dashuria.

29. *Shpirtravë*; në origjinal: *lega*, truma, - truma e shpirtrave.

30. Dëshpërimi i Milosaos është i madh dhe ai kërkon ngushullimin e rremë tek besimi në "botën e vjetër". -

Kënga ishte në versionin e parë të poemës (Shuteriqi, nr.17).

KËNGA XXV

2. Jemi në verë, por është një verë e zymtë, me shi; kjo i përshtatet gjendjes shpirtërore të Milosaos, i cili, i vëtmuar vazhdon të mos gjejë ngushullim.

4. Duajt e lagur nga shiu i shtruan mbi lëmenjtë që të thahen, porsa doli dielli.

9. *Kashtronjë*, kashta që mbetet me rrënëjë në arë pasi pritet e lashta ose misri. De Rada i thotë kallame.

10. Stërkoqat e mërzitën shumë.

11. *Takënte*, trokiste.

12. Sëpata, origjinali ka: *topëra*, naxhakja.

16. *Motra*, kupto: gruaja.

17. Kuptimi nuk del lehtë. Mos është pjekur rrushi mbi hardhinë që është mbi varrin tënd? Kaloi pra një kohë mjaft e gjatë dhe Milosaoja ende nuk është ngushulluar (shih dhe vargun 21). Në një këngë popullore arbëreshe që De Rada botoi te Rapsoditë, thuhet se, kur vdiq basha, mbi varr të saj mbiu një hardhi, kurse mbi varrin e trimit mbiu një selvi; hardhia u ngjit pas selvisë ("Mbledhës të hershëm" I, f.151). Milosaoja flet përrush, me që mendon se do të vdesë (shih vargjet e fundit të këngës) dhe, sigurisht, të varroset pranë së shoqes. Dëshpërimi i tij vazhdon. Kënga ishte në versionin e parë të "Milosaos" (Shuteriqi, nr. 1).

KËNGA XXVI

9. *Kezë* (shih II, 11).

10. *Ashtu, bij'*, sa mirë, moj bijë (që je ngritur përpara se të dalë dielli). Rina e quan *bijë* të kunatën, sepse është motra e vogël e Milosaos.

20. Kupto, ta ketë përruse të vëllait, që të urdhërojë në shtëpi. Rina i hedh fjalë së kunatës përmartesë, sepse kjo po e sakrifikon veten për t'i shërbuer Milosaos që ka mbetur i ve.

30. *U dhashë*, hyra papritur.

34. *E marmarosur, engrirë, eshtangur* 9shih edhe X, 24).

36. Fantazma ishte zhdukur. – Këngën e gjejmë në versioni e parë të "Milosaos" (Shuteriqi, nr.18).

KËNGA XXVII

4. Shtëpisë së bujarit të vendit, dmth të Milosaos.

9. Kjo emtë duket të jetë një e motra e Milosaos, e martuar në fshat të saj, me që shtëpinë e ka përballë asaj të zotërisë së vendit. Mbesa që i vjen e i qahet, është një mbesë prej një motre tjetër të Milosaos, që ka vdekur dhe i shoqi është rimartuar.

31. Duket sikur kënga është futur kot në poemë, porse ajo thekson tonin e zymtë të këngëve të fundit të "Milosaos" dhe aludon në përpjekjen e heroit për të marrë veten, sepsejeta duhet jetuar, pavarësisht fatkeqësive. Optimist poeti mendon që lumturia ekziston në botë.

KËNGA XXVIII

4. *Trëmbë*, top pëlzure, stofi. Në Elbasan, *trambë*.

9. Milosaoja, duke parë atë "trëmbë", që nëna e kishte tisur për shatoren e dhëndrit, - atij që do t'i jepte vajzën e saj të vogël, e cila tanë rri e pamartuar me të vëllanë, - kujton luftën ku nuk vajti e i ngjallen ndjenjat e pendimit, se nuk dëgjoi fjalën e s'ëmës. Ai shpreh edhe një farë pezmi ndaj së shoqes, që u bë shkak, sigurisht pa dashur, të mos shkonte mirë me të ëmën (vargjet 52-53).

12. *Kujtoj*, kujtonte.

14. Milosaoja vuante se kujtonte të shoqen, e motra se kujtonte nënën.

19. Nuk e ndien se ka trup, sepse është e pajetë.

20. Si piktura mbi mur, ashtu edhe motra e Milosaos nuk e ndiente veten; ajo ka shtangur prej fanitjes së Rinës (shih edhe X, 24, dhe XXVI, 34).

25. Milosaoja beson që nëna vdiq nga dëshpërimi se ai nuk e bëri si duhet detyrën ndaj atdheut dhe kjo e mundon kaq shumë, sa do të qértojë edhe gruan (shih vargjet 52-53). Ai mendon se nuk u tregua i denjë i shtëpisë së vet, si pati dëshiruar nëna (XIII, 38).

29. *Bunarte*, njomte.

33. Natyra gjëzon dhe me gjëzimin e saj kontraston me

ndjenjat e Milosaos. – Si një valle që pushon dhe njerëzit ulen e presin të vijë nusja.

41. Milosaoja i hedh fjalën së motrës për martesë. Ashtu si rri ajo e vetmuar, nuk i bie njeriu në sy, që ta dojë e ta kërkojë.

46. Motra është e vendosur të rrijë me të vëllanë e të mos martohet.

54. Kuptimi del me të vështirë: aluzion i motrës, se Milosaoja ka jetën përpëra, se duhet të ngushullohet; ai është i ri.

58. Motra sikur mohon që nëna vdiq e dëshpëruar: ajo pat shumë gjëzime ne jetë, ndryshe nga nusja e Milosaos për të cilën ndien dhembje të veçantë, e që tek i shoqi ka lënë një kujtim të pashlyer.

61. Kaloi një kohë mjaft e gjatë, bota e harruan Rinën, të cilën Milosaoja e kujton me ndjenja të përziera dhembjeje dhe qortimi. Pse s'e le të qetë kujtimin e së shoqes? E motra e tij ruan kujtimet më të bukura prej së vdekurës.

KËNGA XXIX

3. Shirat kanë pushuar, pranvera duket e pastër, e mirë, po kjo e tremb Milosaon, që ka vuajtur aq shumë dhe që ruan një mllef ndaj shoqërisë, si do të shohim më poshtë.

9. Ky varg dhe shtatë të tjerët që e pasojnë, janë marrë nga një këngë, të cilën De Rada e kishte krijuar me kohë. (Ferrari, nr. 28; Shuteriqi, nr.19).

16. Mund që vargjet e sipërme aludojnë tek e mbesa e Milosaos (shih XXVII); dhe ajo i ka harruar hallet e veta me pranverën që erdhi e po ëndërron te lumturia që e pret në shtëpi të burrit, lumturia nuk mungon në botë, beson poeti, edhe pse Milosaoja, për vete, ndjell keq. Në këngën XX, kur tërmeti rrafshoi Shkodrën, kur familja e Milosaos u varfërua, ky lëshoi klithmën se "bota nuk shkallmohet", nuk shkatërrohet. Kjo klithmë optimizmi është në themel të poemës me gjithë tragjedinë që përshkoi aty De Rada.

24. Prapë te njerëzit ka mjaft kotësi. Ata përpiken ta gjëzojnë jetën, veçse poeti ruan edhe një notë ironie ndaj atyre që mendojnë vetëm se si të argëtohen e të paraqiten

bukur.

28. Dëshpërimi i Milosaos kalon. Ai nis të harrojë dhe gjëzon bukurinë e natyrës.

KËNGA XXX

2. Jemi në prak të dimrit.

3. Milosaoja është plagosur në buzë të këtij Lumi të Vodhit, që poeti e vendos pranë Shkodrës. Pra, ai ka mbrojtur qytetin, të cilin duhet supozuar se turqit kishin ardhur ta sulmonin e ta mirrin.

12. Shkodra ka mbetur e lirë, turqit s'e kanë marrë dot. Sakrifica e Milosaos – që kuptohet se po jeton çastet e fundit, krenar (v, vargun 3), por edhe me përmallim, duke kundruar për së afërmi qytetin e tij dhe të motrën e dashur tek dritarja, - nuk vajti kot.

13. Për tëjeta qe si një ëndërr. Ajo Milosaon më shumë e habit, se sa pati kohë që ta shikonte. Kuptimi i saj i madh, për poetin, mbetet në mbrojtjen e atdheut nga trimi, i cili, një kohë u hutua pas lumtërisë personale.

14. Mbaroi tregimi për Milosaon. – Kënga ishte, me disa ndryshime në versionin e parë të "Milosaos", të cilin e mbyllte (Shuteriqi, nr.20).

FJALORTH

<i>ahjena</i> , atëherë.	<i>dhestér-a</i> , brinjë
<i>ahjimaz</i> , tatëpjetë; këtu: tek arat poshtë	<i>dhifizë-a</i> , pyll
<i>ajérjartur</i> (<i>i, e</i>), rrahuur nga era	<i>dhizém</i> , ndizem
<i>aksëm</i> (<i>i, e</i>) gjallë (<i>i, e</i>)	<i>dhja</i> , thuaajse
<i>akull-i</i> , shigjeta	<i>dhoks-a</i> , lavdia
<i>ampni-a</i> , qetësi, paqa	<i>dhri-a</i> , hardhia
<i>anamesa</i> , në mes	<i>dhurëmez</i> (<i>e</i>), që ka turp, modeste,
<i>anankas</i> , nxitoj	<i>ëg</i> , po
<i>argalji-a</i> , vegja	
<i>bufe-a</i> , tryeza	<i>fanarosem</i> , dukem, shfaqem
<i>botë-a</i> , dheu, toka	<i>férnonj</i> , mbaroj
<i>bugua-oi</i> , pluhuri	<i>finestér-a</i> , dritarja
<i>bunar</i> , zbut; shkrif	<i>firaks</i> , shoh përtej, sikur
<i>bushtér-a</i> ; e ligë; e egër	sendi të jetë transparent; depértoj me vështrim
<i>but</i> , zbut	<i>fjantaks</i> , imagjinoj
<i>buthtohem</i> , dukem, shfaqem	<i>formadhe-ia</i> , guximtare, trime
<i>cathur</i> , zbatbur	<i>frinj</i> , marr frymë
<i>ciljon-a</i> , fustë, fund.	<i>frunkuller-a</i> , flakadani
<i>cohëzë-a</i> , një zi xhokë	<i>frushkulj-i</i> , bisha, kafsha
<i>çauil-a</i> , sorra	<i>ftes-i</i> , fajtori
<i>çonj</i> , gjej	<i>fushamir</i> , këtu; veshur me gjelberim
<i>de</i> , dua, dëshiroj	<i>gadhi-a</i> , gëzimi; edhe <i>gajdhi</i>
<i>dej</i> , pasnesër	<i>ganjun-i</i> , çuni
<i>delfémjer-i</i> , dëlmer, bari	<i>garac-a</i> , vatha; stani
<i>dëthiniázemér</i> ,	<i>garaks</i> , agon
zemërtéthítëse (nga: <i>dëthijnj</i> , thëthijnj); që të bën	<i>garaksur-it</i> (<i>të</i>), agimi
krejt përvete	<i>gavñar-e</i> , madhështore;
<i>di u</i> , kushedi	<i>fitimtare</i>
<i>dihem</i> , gdihem	<i>gol-a(e)</i> , shkarpa; shm, të <i>golat</i>
 	<i>gone-a</i> , këndi
<i>dhemat-i</i> , demeti, duaji	

gjegj, dëgjoj

herë-a, çasti

hjillon-a, bregu, buza e ujít

hjimisem, zbrës

hroaz-a, piktura

iothi-a, vjollca

jet-a, bota

jetullöz-a, lidhëse e flokëve

për gra

jon-a, melodja

kocorahj-i, kodrinë; shm,

kocorehje

kopilje-a, vajza

krag-u, krahu

kallame-a, kashta që mbetet

me rrënëjë në arë pas korrjes;

kashtonja

kangjelj-i, kënga

karpisur (i,e) pjekur (i,e)

karpua-oi, fruti

këntim-i, kënga

këshill-i, këtu: mendimi

leg-a, truma, çëta

ljefteri-a, liria

ljehjem, lej, lind

ljehëmi-a, lehja, angullimë

ljehëmis, leh, angullij

ljesonj, lehtësoj

ljevros, çliroj ngushëlloj

ljez (i,e), lehtë (i,e)

ljinar-i, kandili

lijipisi-a, mëshira,

dhëmshuria

lijipisjar, mëshirues, i dhëmshur

ljotënj, lotoj

ljuc-a, lluca, këneta

ljurtëm (i,e), fundit (i,e)

llak-a, brinja; lugina

llaris, bëj zhurmë; cirrem,
bërtas

llastimisem, trembem; këtu:
vihem e mallëkoj

llill-i, këtu: ylli

llogaz-i, mendimi

llumbardh-a, pëllumbi

maj, kurre

malli-i, dashuria; malli

mare-a, koçimarja

marmur-i, merméri

mban, anash

mbuin-a, kujdesi; halli

merënji, parfumoj

meruamez (e), mjerë (e),

trishtuar (e)

miljon-a, mulliri

millordezë-a, vajzë krenare

mjelj (i,e), mjerë (i,e)

mjezëdit-a, Jugu (it.

mezzogiorno)

monu, sa po, sa mezi

mose, vec, vetëm

mugull-i, myku

mniz-a, kujtimi; dëshmia,

shenja

mulj, përkëdhel; gëzoj

muqe-a, shkure, gëmusha

murxhar-i, kali

ndëljej, ndjej, fal

ndin-i, tingulli

nëmur (i,e), varfër (i,e)

ngrag, në krah

noer-i, mendimi

nore-a, mendimi; urtësia

FJALORTH

<i>ahjena</i> , atëherë.	<i>dhestér-a</i> , brinjë
<i>ahjimaz</i> , tatëpjetë; këtu: tek arat poshtë	<i>dhifizë-a</i> , pyll
<i>ajérjartur (i, e)</i> , rrahu rangaera	<i>dhizém</i> , ndizem
<i>aksëm (i, e)</i> gjallë (i, e)	<i>dhja</i> , thua jse
<i>akull-i</i> , shigjeta	<i>dhoks-a</i> , lavdia
<i>ampni-a</i> , qetësi, paqa	<i>dhri-a</i> , hardhia
<i>anamesa</i> , në mes	<i>dhurëmez (e)</i> , që ka turp, modeste,
<i>anankas</i> , nxitoj	
<i>argalji-a</i> , vegja	ëg, po
<i>bufe-a</i> , tryeza	<i>fanarosem</i> , dukem, shfaqem
<i>botë-a</i> , dheu, toka	<i>férnornj</i> , mbaroj
<i>bugua-oi</i> , pluhuri	<i>finestér-a</i> , dritarja
<i>bunar</i> , zbut; shkrif	<i>firaks</i> , shoh përtej, sikur
<i>bushtér-a</i> ; e ligë; e egër	sendi të jetë transparent;
<i>but</i> , zbut	depërtoj me vështrim
<i>buthtohem</i> , dukem, shfaqem	<i>fjantaks</i> , imagjinoj
 	<i>formadhe-ia</i> , guxintare,
<i>cathur</i> , zbathur	trime
<i>ciljon-a</i> , fustë, fund.	<i>frinj</i> , marr frymë
<i>cohëzë-a</i> , një zi xhokë	<i>frunkuller-a</i> , flakadani
 	<i>frushkulj-i</i> , bisha, kafsha
<i>çauill-a</i> , sorra	<i>ftes-i</i> , fajtori
<i>çonj</i> , gjej	<i>fushamir</i> , këtu; veshur me
 	gjelbërim
<i>de</i> , dua, dëshiroj	
<i>dej</i> , pasnesër	<i>gadhi-a</i> , gëzimi; edhe <i>gajdhi</i>
<i>deljémjer-i</i> , dëlmer, bari	<i>ganjun-i</i> , çuni
<i>dëthiniazëmér</i> ,	<i>garac-a</i> , vatha; stani
<i>zemërthëhitëse (nga:</i>	<i>garaks</i> , agon
<i>dëthinq</i> , thëthinq); që të bën	<i>garaksur-it (të)</i> , agimi
krejt për vete	<i>gavnar-e</i> , madhështore;
<i>di u</i> , kushedi	<i>fitimtare</i>
<i>dihem</i> , gdhihem	<i>gol-a(e)</i> , shkarpa; shm, <i>të golat</i>
 	<i>gone-a</i> , këndi
<i>dhemat-i</i> , demeti, duaji	

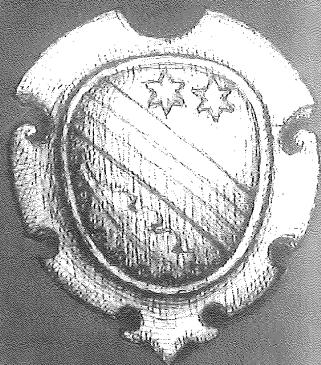
<i>gjegj</i> , dëgjoj	<i>ljurtëm</i> (i,e), fundit (i,e)
<i>herë-a</i> , çasti	<i>llak-a</i> , brinja; lugina
<i>hjillon-a</i> , bregu, buza e ujit	<i>llaris</i> , bëj zhurmë; çirrem,
<i>hjimisem</i> , zbrës	bërtas
<i>hroaz-a</i> , piktura	<i>llastimisem</i> , trembem; këtu:
<i>iothi-a</i> , vjollca	vihem e mallëkoj
<i>jet-a</i> , bota	<i>llill-i</i> , këtu: ylli
<i>jetullëz-a</i> , lidhëse e flokëve	<i>llogaz-i</i> , mendimi
për gra	<i>llumbardh-a</i> , pëllumbi
<i>jon-a</i> , melodja	
<i>kocorahj-i</i> , kodrinë; shm,	<i>maj</i> , kurË
<i>kocorehje</i>	<i>malli-i</i> , dashuria; malli
<i>kopilje-a</i> , vajza	<i>mare-a</i> , koçimarja
<i>krag-u</i> , krahu	<i>marmur-i</i> , mermeri
<i>kallame-a</i> , kashta që mbetet	<i>mban</i> , anash
me rrënëjë në arë pas korrjes;	<i>mbuin-a</i> , kujdesi; halli
kashtonja	<i>merënj</i> , parfumoj
<i>kangjelj-i</i> , kënga	<i>meruamez</i> (e), mjerë (e),
<i>karpisur</i> (i,e) pjekur (i,e)	trishtuar (e)
<i>karpua-oi</i> , fruti	<i>miljon-a</i> , mulliri
<i>këntim-i</i> , kënga	<i>millordezë-a</i> , vajzë krenare
<i>këshill-i</i> , këtu: mendimi	<i>mjelj</i> (i,e), mjerë (i,e)
<i>leg-a</i> , truma, çeta	<i>mjezëdit-a</i> , Jugu (it.
<i>ljefteri-a</i> , liria	mezzogiorno)
<i>ljehjem</i> , lej, lind	<i>monu</i> , sapo, sa mezi
<i>ljehëmi-a</i> , lehja, angullimë	<i>mose</i> , veç, vetëm
<i>ljehëmis</i> , leh, angullij	<i>mugull-i</i> , myku
<i>ljesonj</i> , lehtësoj	<i>mniz-a</i> , kujtimi; dëshmia,
<i>ljevros</i> , çliroj ngushëlloj	shenja
<i>ljez</i> (i,e), lehtë (i,e)	<i>mulj</i> , përkëdhel; gëzoj
<i>ljinar-i</i> , kandili	<i>muqe-a</i> , shkure, gëmusha
<i>ljiplisi-a</i> , mëshira,	<i>murxhar-i</i> , kali
dhëmshuria	
<i>ljisipisjar</i> , mëshirues, i dhëmshur	<i>ndëljej</i> , ndjej, fal
<i>ljetënj</i> , lotoj	<i>ndin-i</i> , tingulli
<i>ljuc-a</i> , lluca, këneta	<i>nëmur</i> (i,e), varfër (i,e)
	<i>nrag</i> , në krah
	<i>noer-i</i> , mendimi
	<i>nore-a</i> , mendimi; urtësia

<i>ntinj, tingëlloj</i>	<i>pushtuam (i,e), mbuluar (i,e)</i>
<i>njinje, shpejt, menjëherë</i>	<i>qell, sjell; shpie</i>
<i>njota, ja, qe</i>	<i>qetem, qetësohem</i>
<i>oreks-i, dëshira</i>	<i>qëllonj, më zë gjumi</i>
	<i>qikar, përkul</i>
<i>pafan (i,e), pafat (i,e)</i>	<i>rahj-i, kodra; shm, rehje</i>
<i>pafëruam (i,e), pambaruar (i,e)</i>	<i>rëmp-i, rrze</i>
<i>pafes (i,e), pafaj (i,e)</i>	<i>rëz-a, lloj bime me të cilën</i>
<i>paidhe-ja, gracka; laku</i>	<i>ngjyejnë në të kuq</i>
<i>paljac-a, mbulesa, kuverta</i>	<i>rëzonj, vë në rregull, ndreq</i>
<i>paljosur (i,e), pashkrirë (i,e)</i>	<i>riut (të), të rit, rinia</i>
<i>pallogaz (i,e), pafjalë (i,e),</i>	<i>rodhem, dridhem, ngjethem</i>
<i>hështur (i,e)</i>	<i>rogollim-a, graha; gérhitja</i>
<i>parastenj, dukem,</i>	<i>rolje-a, lloj loje burrash me</i>
<i>paraqitem; rri pranë</i>	<i>disk</i>
<i>parkales, falem</i>	<i>roni-a, rrojtja, ekzistenca</i>
<i>paroni (i,e), pajetë (i,e)</i>	<i>ruanj, vështroj</i>
<i>paru, kudo; gjithashtu</i>	
<i>pataksem, brof në këmbë</i>	<i>rrumpullarem, iki, tufë</i>
<i>përdorëm (i,e), zënë për dore</i>	
<i>(i,e)</i>	<i>sarua-oi, tufë kapicë</i>
<i>përvjerr (i,e), grisur (i,e)</i>	<i>savurrosur (i,e), rrënuar (i,e)</i>
<i>përparanith, përpara</i>	<i>sbaudhirtur (i,e), boshatisur (i,e)</i>
<i>pësonj, dal, vi</i>	<i>serposur-it (të), të rënët e</i>
<i>pështjer-i, punë; vepër</i>	<i>ditës, të ngrysurit</i>
<i>piksënj, end</i>	<i>skaljisëm (i,e), prashitur (i,e)</i>
<i>pisëruam (i,e), trishtuar (i,e)</i>	<i>skalisur-it (të), prashitja</i>
<i>pjono, plot</i>	<i>skallankur, aguridhe</i>
<i>podhe-a, spiku, gjatani</i>	<i>skemantilj-i, mantile, shami</i>
<i>porsa, porse, sapo</i>	<i>skotisem, prishem</i>
<i>porsiljisem, ri në diell, marr</i>	<i>skotisur (i,e), shushatur (i,e);</i>
<i>diell</i>	<i>tmerruar (i,e)</i>
<i>porsiljisur (i,e), që merr diell,</i>	<i>spart-a, gjineshtra</i>
<i>rri në diell</i>	<i>spërvjær-i, tenda</i>
<i>pra, pasi</i>	<i>sqep-i, veli</i>
<i>prana, pastaj</i>	<i>sqepem, velohem</i>
<i>prosek, diktoj</i>	<i>sqepur (i,e), veluar (i,e),</i>
<i>provis, pëlcas</i>	<i>fshehur (i,e)</i>
<i>psor-a, fati</i>	<i>stat-i, shtati, trupi, gjendja</i>
<i>pushonj, këtu: mbështetem</i>	

<i>stomahj-i</i> , stomaku; këtu: krahërori	<i>topér-a</i> , naxhake, sépatë
<i>strofë-a</i> , kënga, kangjeli	<i>tumpar-i</i> , tamburin
<i>stulpë-a</i> , shkurrja, gëmusha	<i>tundu</i> , përreth; midis
<i>sufitë-a</i> , tavari	<i>ture</i> , duke
<i>suvalj-a</i> , vala, dallga	
<i>shakëmis</i> , harxhoj kot, prish	<i>tharas-i</i> , thesar
<i>sheljqërор-i</i> , shandani	<i>thjellëmez (e)</i> , kthjellët (e)
<i>shënjetz-a</i> , shenja, plejada	
<i>shkarar</i> , mbledh, përqok;	
<i>shpupuris</i>	<i>ujulje-a</i> , idja, xinxifa
<i>shkep</i> , çel, hap; shkrep	<i>us</i> , le pa bukë, urit
<i>shkuntuljim-i</i> , lëkundje, tërmët	
<i>sholjarjem</i> , shkatërrhem	<i>vadhëz-a</i> , vadha
<i>shprish</i> , përhap, përndaj;	<i>vapëhtëz (i,e)</i> , varfër 9i,e)
derdh, prish	<i>vares</i> , mërzis
<i>shqënte-a</i> , rrobe, veshje	<i>vernkokul-a</i> , kajsia
<i>shtëfrinj</i> , shfryj, fryj	<i>vetëjui</i> , vetëm filli
<i>shqitezë-a</i> , zog uji, zhytër	<i>vëljust (i,e)</i> , bellustë (i,e), kadifenjtë (i,e)
<i>shtrush-i</i> , zhurma	<i>vër-a</i> , këtu: streha
<i>shtrushullonj</i> , zhurmoj	<i>via</i> , shpejt
<i>shtuara</i> , drejt, në këmbë	<i>vivlj-a</i> , fryma
<i>shur-i</i> , plazhi	<i>vogë-a</i> , hukatja
 	<i>voll-a</i> , mëria
<i>tagjis</i> , ushqej	<i>vollem</i> , marr mëri
<i>takënj</i> , trokas	<i>vore-a</i> , veriu, furtuna
<i>tamburin-i</i> , tambur	<i>voshk-u</i> , pylli; shm, <i>voshqe</i>
<i>tarafti-u</i> , trokashka	<i>vrielj-i</i> , zhuga
<i>tatëmadh-i</i> , gjyshi	<i>vrik-a</i> , këtu: plepi
<i>telj-i</i> , tërkuza	<i>vuc-a</i> , bucela
<i>terjoris</i> , qendis	<i>vudh-a</i> , leshteriku
	<i>za</i> , na, qe
	<i>zall-i</i> , bregu i ujit

<i>ntinj</i> , tingëlloj	<i>pushtuam</i> (<i>i,e</i>), mbuluar (<i>i,e</i>)
<i>njinje</i> , shpejt, menjëherë	<i>qell</i> , sjell; <i>shpie</i>
<i>njota</i> , ja, qe	<i>qetem</i> , qetësohem
<i>oreks-i</i> , dëshira	<i>qëllonj</i> , më zë gjumi
<i>pafan</i> (<i>i,e</i>), pafat (<i>i,e</i>)	<i>qikar</i> , përkul
<i>pafëruam</i> (<i>i,e</i>), pambaruar (<i>i,e</i>)	
<i>pafes</i> (<i>i,e</i>), pafaj (<i>i,e</i>)	
<i>paidhe-ja</i> , gracka; laku	
<i>paljac-a</i> , mbulesa, kuverta	
<i>paljosur</i> (<i>i,e</i>), pashkrirë (<i>i,e</i>)	
<i>pallogaz</i> (<i>i,e</i>), pafjalë (<i>i,e</i>),	
hështur (<i>i,e</i>)	
<i>parastenj</i> , dukem,	
<i>paraqitem</i> ; rri pranë	
<i>parkales</i> , falem	
<i>paroni</i> (<i>i,e</i>), pajetë (<i>i,e</i>)	
<i>paru</i> , kudo; gjithashtu	
<i>pataksem</i> , brof në këmbë	
<i>përdorëm</i> (<i>i,e</i>), zënë për dore	
(<i>i,e</i>)	
<i>përjerr</i> (<i>i,e</i>), grisur (<i>i,e</i>)	
<i>përparanith</i> , përpara	
<i>pësonj</i> , dal, vi	
<i>pështjer-i</i> , punë; vepër	
<i>piksënj</i> , end	
<i>pisëruam</i> (<i>i,e</i>), trishtuar (<i>i,e</i>)	
<i>pjono</i> , plot	
<i>podhe-a</i> , spiku, gajtani	
<i>porsa</i> , porse, sapo	
<i>porsiljisem</i> , ri në diell, marr	
diell	
<i>porsiljisur</i> (<i>i,e</i>), që merr diell,	
rri në diell	
<i>pra</i> , pasi	
<i>prana</i> , pastaj	
<i>prosek</i> , diktoj	
<i>proviz</i> , pëlcas	
<i>psor-a</i> , fati	
<i>pushonj</i> , këtu: mbështetem	
	<i>rahj-i</i> , kodra; <i>shm</i> , <i>rehje</i>
	<i>remp-i</i> , rreze
	<i>rëz-a</i> , lloj bime me të cilën
	<i>ngjyejnë</i> në të kuq
	<i>rëzonj</i> , vë në rregull, ndreq
	<i>riut</i> (<i>të</i>), të rit, rinia
	<i>rodhem</i> , dridhem, njethem
	<i>rogollim-a</i> , graha; gërritja
	<i>rolje-a</i> , lloj loje burrash me
	disk
	<i>roni-a</i> , rrojtja, ekzistenca
	<i>ruanj</i> , vështroj
	<i>rrumpullarem</i> , iki, tufë
	<i>sarua-oi</i> , tufë kapicë
	<i>savurrosur</i> (<i>i,e</i>), rrënuar (<i>i,e</i>)
	<i>sbaudhirtur</i> (<i>i,e</i>), boshatisur (<i>i,e</i>)
	<i>serposur-it</i> (<i>të</i>), të rënité
	ditës, të ngrysurit
	<i>skaljisëm</i> (<i>i,e</i>), prashitur (<i>i,e</i>)
	<i>skalisur-it</i> (<i>të</i>), prashitja
	<i>skallankur</i> , aguridhe
	<i>skemantilj-i</i> , mantile, shami
	<i>skotisem</i> , prishem
	<i>skotisur</i> (<i>i,e</i>), shushatur (<i>i,e</i>);
	<i>tmerruar</i> (<i>i,e</i>)
	<i>spart-a</i> , gjineshtra
	<i>spërvjer-i</i> , tenda
	<i>sqep-i</i> , veli
	<i>sqepem</i> , velohem
	<i>sqepur</i> (<i>i,e</i>), veluar (<i>i,e</i>),
	<i>fshehur</i> (<i>i,e</i>)
	<i>stat-i</i> , shtati, trupi, gjendja

<i>stomahj-i</i> , stomaku; këtu: krahërori	<i>topér-a</i> , naxhake, sépaté
<i>strofë-a</i> , kënga, kangjeli	<i>tumpar-i</i> , tamburin
<i>stulpë-a</i> , shkurria, gëmusha	<i>tundu</i> , përreth; midis
<i>sufitë-a</i> , tavani	<i>ture</i> , duke
<i>suvalj-a</i> , vala, dallga	
<i>shakëmis</i> , harxhoj kot, prish	<i>tharas-i</i> , thesar
<i>sheljqëror-i</i> , shandani	<i>thjellëmez (e)</i> , <i>kthjellët (e)</i>
<i>shënjëz-a</i> , shenja, plejada	
<i>shkarar</i> , mbledh, përqok;	<i>ujulje-a</i> , idja, xinxifa
shpupuris	<i>us</i> , le pa bukë, urit
<i>shkep</i> , çel, hap; shkrep	
<i>shkuntuljim-i</i> , lëkundje, tërmët	<i>vadhëz-a</i> , vadha
<i>sholjarjem</i> , shkatërrrohem	<i>vapëhtëz (i,e)</i> , varfér 9i,e)
<i>shprish</i> , përhap, përndaj;	<i>vares</i> , mërzis
derdh, prish	<i>vernkokul-a</i> , kajsia
<i>shqënte-a</i> , rrobe, veshje	<i>vetëjui</i> , vetëm filli
<i>shtëfrinj</i> , shfryj, fryj	<i>vëljust (i,e)</i> , bellustë (i,e), kadifenjtë (i,e)
<i>shqitezë-a</i> , zog uji, zhytër	<i>vër-a</i> , këtu: streha
<i>shtrush-i</i> , zhurma	<i>via</i> , shpejt
<i>shtrushullonj</i> , zhurmoj	<i>vivlj-a</i> , fryma
<i>shtuara</i> , drejt, në këmbë	<i>vogë-a</i> , hukatja
<i>shur-i</i> , plazhi	<i>voll-a</i> , mëria
 	<i>vollem</i> , marr mëri
<i>tagjis</i> , ushqej	<i>vore-a</i> , veriu, furtuna
<i>takënj</i> , trokas	<i>voshk-u</i> , pylli; shm, <i>voshqe</i>
<i>tamburin-i</i> , tambur	<i>vrielj-i</i> , zhuga
<i>tarafti-u</i> , trokashka	<i>vrik-a</i> , këtu: plepi
<i>tatëmadh-i</i> , gjyshi	<i>vuc-a</i> , bucela
<i>telj-i</i> , tërkuzza	<i>vudh-a</i> , leshteriku
<i>terjoris</i> , qendis	
	<i>za</i> , na, që
	<i>zall-i</i> , bregu i ujët

Ajo shqytin e familjes pranë i vinte
Ku dy yje, në një fushë të ar gjendte,
Kripit purpurt kapiercyer,
E në kalm dushk'n e Dodones.
Dhe në duar i besonte
Mëma flamurin e Arbrit
Që rrjh shqota ta rrëzonte.

Jeronim De Rada

Në kopertinë:
Gur mulliri në hyrje të shtëpisë së Jeronim De Radës

Emblema e De Radajve, marrë nga: Heraldika Shqiptare,
Gjin Varfi, Botim i Shtëpisë Bötuese DITURIA, Tiranë 2000